

Uitvoering Soortenmanagementplan Den Haag

Den Haag

18 December 2023true

Contactpersoon

OLGA VAN DEN POL
Adviseur en projectleider natuur
en biodiversiteit

M +31 6 21572962
E olga.vandenpol@arcadis.com

Arcadis Nederland B.V.
Postbus 220
3800 AE Amersfoort
Nederland

Inhoudsopgave

SAMENVATTING.....	7
1 Inleiding.....	10
1.1 Aanleiding en doel.....	10
1.2 Voordelen generieke aanpak.....	10
1.3 Splitsing SMP: uitvoering en onderbouwing.....	11
2 Wettelijke rechten en plichten.....	12
2.1 Reikwijdte ontheffing Wnb.....	12
2.1.1 Plangebied.....	12
2.1.2 Beschermd soorten.....	12
2.1.3 Ruimtelijke ingrepen.....	13
2.1.4 Planperiode.....	14
2.2 Voorwaarden uitvoering SMP.....	14
2.2.1 Veldonderzoek.....	14
2.2.2 Projectuitvoering en registratie.....	15
2.2.3 Monitoring.....	15
2.2.4 Algemene documentatie en verslaglegging.....	16
3 Organisatie SMP aanpak.....	18
3.1 Uitvoering projecten en ingrepen.....	18
3.2 Rollen en verantwoordelijkheden.....	19
3.2.1 Overzicht SMP-uitvoerders.....	19
3.2.2 SMP-coördinator.....	19
3.2.3 Gemeentelijke SMP-coördinator.....	20
3.2.4 Projectleider.....	20
3.2.5 Projectecoloog.....	20
3.2.6 Aannemer.....	20
3.3 Algemene documentatie en registratie.....	22
3.3.1 GIS-viewer.....	22
3.3.2 Mitigatiecatalogus.....	22
3.3.3 Monitoringrapport.....	25
3.3.4 Jaarverslag.....	25
3.4 Projectgebonden documentatie.....	25
3.4.1 Salderingsboekhouding.....	25

3.4.2 Ecologisch werkprotocol.....	27
3.4.3 Goedkeuring maatwerk.....	28
3.4.4 Natuurvrij-verklaring.....	28
3.4.5 Ecologisch logboek (digitaal).....	28
4 Projectuitvoering.....	29
4.1 Stappenplan - twee routes.....	29
4.1.1 Bestendig beheer en onderhoud (zowel ontheffingsplichting als niet ontheffingsplichtig).....	29
4.1.2 Ruimtelijke inrichting.....	30
4.2 Voorbereiding project.....	30
4.2.1 Bepalen kans op soorten.....	30
4.2.2 Bepalen kans op effecten.....	32
4.3 Opstellen uitvoeringsplan project.....	33
4.3.1 Plannen project buiten kwetsbare periode.....	33
4.3.2 Bepalen ontmoediging in gevoelige periode.....	34
4.3.3 Bepalen mitigatietaak bij renovatie, verduurzaming en sloop.....	35
4.3.4 Uitwerken mitigatie in natuurinclusief ontwerp.....	38
4.3.5 Goedkeuren uitvoeringsplan maatwerk door bevoegd gezag.....	38
4.3.6 Registreren project in salderingsboekhouding.....	38
4.4 Projectuitvoering.....	39
4.4.1 Visuele inspectie en ontmoedigen woning.....	39
4.4.2 Natuurvrij verklaren van woning.....	39
4.4.3 Realisatie mitigatie voorzieningen.....	40
Bijlagen	
SAMENVATTING.....	7
1 Inleiding.....	10
1.1 Aanleiding en doel.....	10
1.2 Voordelen generieke aanpak.....	10
1.3 Splitsing SMP: uitvoering en onderbouwing.....	11
2 Wettelijke rechten en plichten.....	12
2.1 Reikwijdte ontheffing Wnb.....	12
2.1.1 Plangebied.....	12
2.1.2 Beschermd soorten.....	12

2.1.3 Ruimtelijke ingrepen.....	13
2.1.4 Planperiode.....	14
2.2 Voorwaarden uitvoering SMP.....	14
2.2.1 Veldonderzoek.....	14
2.2.2 Projectuitvoering en registratie.....	15
2.2.3 Monitoring.....	15
2.2.4 Algemene documentatie en verslaglegging.....	16
3 Organisatie SMP aanpak.....	18
3.1 Uitvoering projecten en ingrepen.....	18
3.2 Rollen en verantwoordelijkheden.....	19
3.2.1 Overzicht SMP-uitvoerders.....	19
3.2.2 SMP-coördinator.....	19
3.2.3 Gemeentelijke SMP-coördinator.....	20
3.2.4 Projectleider.....	20
3.2.5 Projectecoloog.....	20
3.2.6 Aannemer.....	20
3.3 Algemene documentatie en registratie.....	22
3.3.1 GIS-viewer.....	22
3.3.2 Mitigatiecatalogus.....	22
3.3.3 Monitoringrapport.....	25
3.3.4 Jaarverslag.....	25
3.4 Projectgebonden documentatie.....	25
3.4.1 Salderingsboekhouding.....	25
3.4.2 Ecologisch werkprotocol.....	27
3.4.3 Goedkeuring maatwerk.....	28
3.4.4 Natuurvrij-verklaring.....	28
3.4.5 Ecologisch logboek (digitaal).....	28
4 Projectuitvoering.....	29
4.1 Stappenplan - twee routes.....	29
4.1.1 Bestendig beheer en onderhoud (zowel ontheffingsplichting als niet ontheffingsplichtig).....	29
4.1.2 Ruimtelijke inrichting.....	30
4.2 Voorbereiding project.....	30
4.2.1 Bepalen kans op soorten.....	30
4.2.2 Bepalen kans op effecten.....	32
4.3 Opstellen uitvoeringsplan project.....	33
4.3.1 Plannen project buiten kwetsbare periode.....	33

UITVOERING SOORTENMANAGEMENTPLAN GEMEENTE DEN HAAG

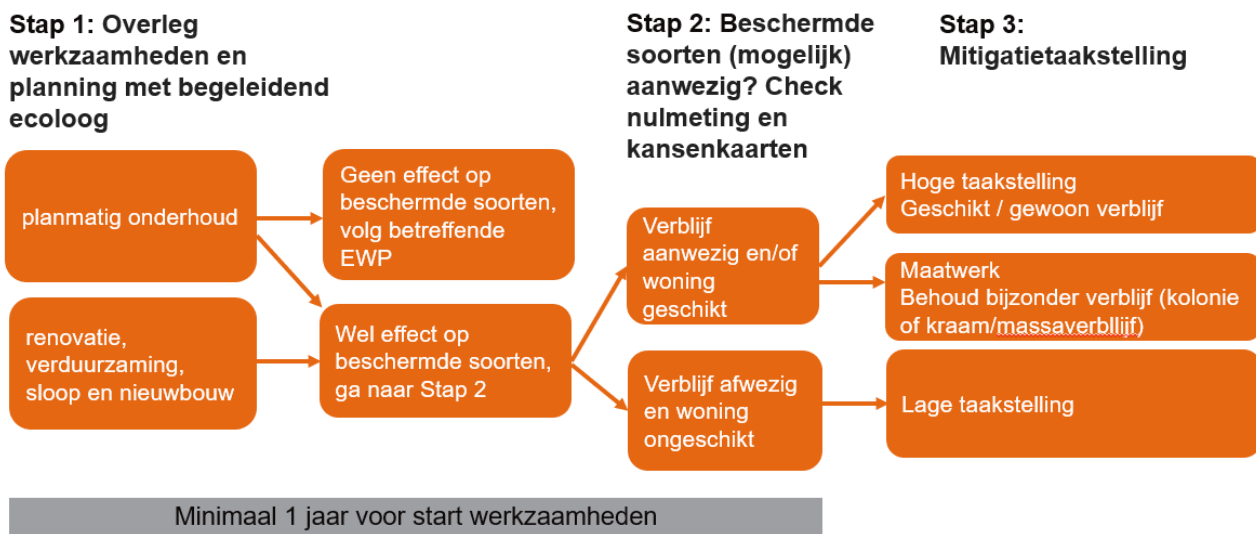
4.3.2 Bepalen ontmoediging in gevoelige periode.....	34
4.3.3 Bepalen mitigatietaak bij renovatie, verduurzaming en sloop.....	35
4.3.4 Uitwerken mitigatie in natuurinclusief ontwerp.....	38
4.3.5 Goedkeuren uitvoeringsplan maatwerk door bevoegd gezag.....	38
4.3.6 Registreren project in salderingsboekhouding.....	38
4.4 Projectuitvoering.....	39
4.4.1 Visuele inspectie en ontmoedigen woning.....	39
4.4.2 Natuurvrij verklaren van woning.....	39
4.4.3 Realisatie mitigatie voorzieningen.....	40
Bijlage A – begrippenlijst.....	41
Bijlage B Keuzes met betrekking tot mitigatie.....	44
Bijlage C – voorbeelden projectplanning SMP.....	46
Bijlage D – jaaragenda SMP.....	48
Colofon	49

SAMENVATTING

Om de acties voor de uitvoering van het Soortmanagement plan (SMP) inzichtelijk te maken is een stappenplan per project opgesteld. Tevens zijn de verantwoordelijkheden voor de aannemer en projectmanager van de woningcorporatie voor deze uitvoeringsfase uiteengezet.

Stappenplan werkzaamheden SMP Den Haag

Afkortingen: HM=huismus, GZ= gierwaluw, VM = Vleermuizen, OD= Omgevingsdienst, UVP= uitvoeringsplan.

UITVOERING SOORTENMANAGEMENTPLAN GEMEENTE DEN HAAG

Verantwoordelijk	Taak
Projectmanager woningcorporatie/ gemeente	Verstrekt opdracht aan aannemer ruim voor start werkzaamheden
	Informeert projectecoloog over werkzaamheden en planning
	Brengt projectecoloog in contact met aannemer en geeft instructie
	Stemt wijzigingen af met aannemer en projectecoloog
	Meldt 5 dagen voor start werkzaamheden aan de Omgevingsdienst Haaglanden (OZHZ)
	Brengt project tot een goed einde binnen de voorwaarden van de ontheffing en het SMP Den Haag
	Zorgt voor interne registratie projecten, mitigatie, compensatie, salderingsboekhouding en voortgang monitoring GSVI

Verantwoordelijkheden

Verantwoordelijk	Taak
Aannemer	Houdt planning en uitvoering werkzaamheden bij
	Stelt alle partijen op hoogte van UVP
	Stelt projectecoloog aan voor begeleiding tijdens werkzaamheden
	Legt alle werkzaamheden vast in logboek (samen met projectecoloog)
	Geeft op kaart aan waar permanente voorzieningen worden gerealiseerd en stuurt deze aan de Omgevingsdienst onder vermelding van zaaknummer SMP (CC wel de projectmanagers)
	Legt bij maatwerk voorgenomen maatregelen voor aan de Omgevingsdienst in overleg met projectecoloog
	Maakt de locatie natuurvrij op aanwijzing van de projectecoloog door middel van ontmoediging van aanwezige verblijfplaatsen
	Realiseert permanente voorzieningen volgens de taakstelling van het SMP (saldering)

Verantwoordelijk	Taak
Coordinator SMP / Flora en Fauna woningcorporatie/gemeente	Houdt in de gaten of de uitvoering volgens de voorwaarden van het SMP gaat. Zorgt voor afstemming van voorwaarden vanuit SMP met coördinatoren van andere corporaties en de OZHZ Bijhouden permanente voorzieningen Opstellen jaarverslag

UITVOERING SOORTENMANAGEMENTPLAN GEMEENTE DEN HAAG

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel

De gemeente Den Haag en de woningcorporaties Arcade, Haag Wonen, Hof Wonen, Staedion en Stichting DUWO bezitten samen ongeveer 85.000 verhuureenheden in Den Haag, waarvan ongeveer 1000 van de gemeente Den Haag, 2.000 verhuureenheden van Arcade, 21.000 van Haag Wonen, 19.000 verhuureenheden van Hof Wonen, 37.500 van Staedion en 4000 van Stichting DUWO.

Voor de gemeente Den Haag en de betrokken woningcorporaties Arcade, Haag Wonen, Hof Wonen, Staedion en Stichting DUWO vormt het Energieakkoord, Energievisie Den Haag 2040 en Klimaatplan Den Haag een belangrijke aanleiding voor het verduurzamen van het woningbezit. Dit betekent dat alle woningen in hoog tempo moeten worden verduurzaamd tot gemiddelde energielabel B in 2030. In dit kader voeren de gemeente Den Haag en de woningcorporaties jaarlijks diverse onderhouds- en verduurzamings- werkzaamheden uit. Hiertoe zal op uitgebreide schaal renovatie, isolatie en sloop plaatsvinden. Deze werkzaamheden hebben in veel gevallen, indien er geen maatregelen worden getroffen, een negatief effect op verblijfplaatsen van beschermde gebouwbewonende soorten zoals vleermuizen en broedvogels. Er is dus een structurele aanpak nodig waarbij verduurzaming hand in hand gaat met het duurzame behoud van beschermde soorten.

Om te voldoen aan de wetgeving en een bijdrage te leveren aan de gunstige staat van instandhouding van (beschermde) soorten heeft de gemeente Den Haag (ook namens de vijf woningcorporaties) Arcadis gevraagd een Soortmanagementplan (SMP) op te stellen voor Den Haag. Het gaat daarbij om het vastgoed van de gemeente en de vijf woningcorporaties binnen de gemeentegrenzen van Den Haag. Door de samenwerking tussen Haagse woningcorporaties en de gemeente Den Haag kan voor ongeveer xxx deel van het Haagse woningbezit een concrete bijdrage worden gegeven aan het behoud van gebouwbewonende flora en fauna in Den Haag. Samenwerking met de woningcorporaties en de gemeente zorgt daarnaast ook voor een betere aansluiting op toekomstplannen zodat groen in de omgeving voor foerageren en andere functies behouden blijft.

Het doel is dus om de grootschalige renovaties en verduurzamingsmaatregelen op een structureel natuurinclusieve manier uit te voeren en hiervoor een generieke ontheffing aan te vragen bij de Omgevingsdienst Haaglanden (ODH). De gemeente Den Haag en elke woningcorporatie zal apart een ontheffing aanvragen op basis van dit (gezamenlijke) SMP. Deze aanpak stelt elk van de partijen in staat om de verduurzaming en onderhoudswerkzaamheden op een planmatige wijze uit te voeren en zo een positieve bijdrage te leveren aan de staat van instandhouding van de beschermde soorten. De ontheffing wordt aangevraagd voor alle ingrepen binnen het woningbezit waarbij negatieve effecten (lees: wettelijke overtredingen) kunnen optreden.

1.2 Voordelen generieke aanpak

Een generieke aanpak heeft diverse voordelen. Het gaat daarbij onder meer om de volgende zaken:

- Verminderen van de 'regeldruk' bij het bevoegd gezag ten aanzien van het behandelen van reguliere ontheffingsaanvragen.
- Duurzame bescherming van fauna als gewenste medebewoners.
- Draagvlak bij belangengroepen die zich inzetten voor soortbescherming.
- Behouden van flora en fauna als onderdeel van de leefbaarheid van de woneigenaren.
- Uniforme en structurele aanpak van flora en fauna zodat de verduurzaming en renovaties van woningen ongehinderd door kunnen gaan.
- Complete juridische dekking voor alle typen ingrepen ten aanzien van bouwkundige versterken en daarmee geen risico op planvertraging.
- Bedrijfsmatige inpassing van het SMP en bijbehorende boekhouding in de meerjarenplanning van de woningcorporaties.
- Eenduidigheid bij aanbestedingen van werkzaamheden richting aannemers vanwege standaardvoorschriften en uitwerking van beschermingsmaatregelen.
- Vergroten van de flexibiliteit voor de plannenmakers door: 1) verkorten van de onderzoeks- en planperiode en 2) tijdige overcompensatie, zodat er altijd voldoende alternatieve verblijfplaatsen zijn. Op dit moment moeten de maatregelen soms een jaar van tevoren gepland worden en de reguliere looptijd vanuit Wnb van onderzoek tot start uitvoering al snel twee jaar in beslag neemt.
- Investeren in natuurinclusief verduurzamen/renoveren van woningen ten behoeve van biodiversiteit.

1.3 Splitsing SMP: uitvoering en onderbouwing

Bij het SMP en de generieke ontheffing Wet natuurbescherming (Wnb) horen stappen die vereist zijn bij renovatie, onderhoud, sloop en nieuwbouwprojecten. Wanneer de ecologische omstandigheden dat vereisen, is bij sloop en nieuwbouwprojecten een andere benadering nodig en maatwerk vereist wat goedgekeurd moet worden door het bevoegd gezag. Dat geldt ook indien bijzondere verblijfplaatsen in het geding komen, zoals kraamkolonies van vleermuizen. Om ervoor te zorgen dat projectleiders en aannemers hun projecten zo goed mogelijk kunnen uitvoeren binnen de kaders van het SMP en de Wnb, is het SMP gesplitst in twee delen. Beide delen zijn onderdeel van de ontheffingsaanvraag.

Het onderhavige document deel 1 SMP; 'Uitvoering SMP gebouwbewonende soorten, beschrijft de wijze waarop de gemeente Den Haag en Arcade, Haag Wonen, Hof Wonen, Staedion en Stichting DUWO omgaan met de beschermde soorten. Deel 1 is opgesteld voor de mensen die daadwerkelijk aan de slag moeten met het SMP, namelijk projectleiders, ecologen, aannemers en de algemene coördinator SMP vanuit Arcade, Haag Wonen, Hof Wonen, Staedion en Stichting DUWO. Het is daarbij zelfstandig leesbaar en te gebruiken.

Het andere deel (deel 2 SMP; 'Onderbouwing SMP gebouwbewonende soorten Den Haag) geeft een nadere toelichting en onderbouwing van het plan en is vooral bedoeld voor het bevoegd gezag in het kader van de ontheffing Wnb. Voor het stappenplan dat daadwerkelijk wordt gevolgd, wordt verwezen naar deel 1 (dit document). Daarmee worden dubblures zoveel mogelijk voorkomen. Voor de leesbaarheid en verwijzingen vanuit de ontheffing Wnb worden de hoofdstukken, bijlagen, tabellen en figuren doorgenummerd in deel 2.

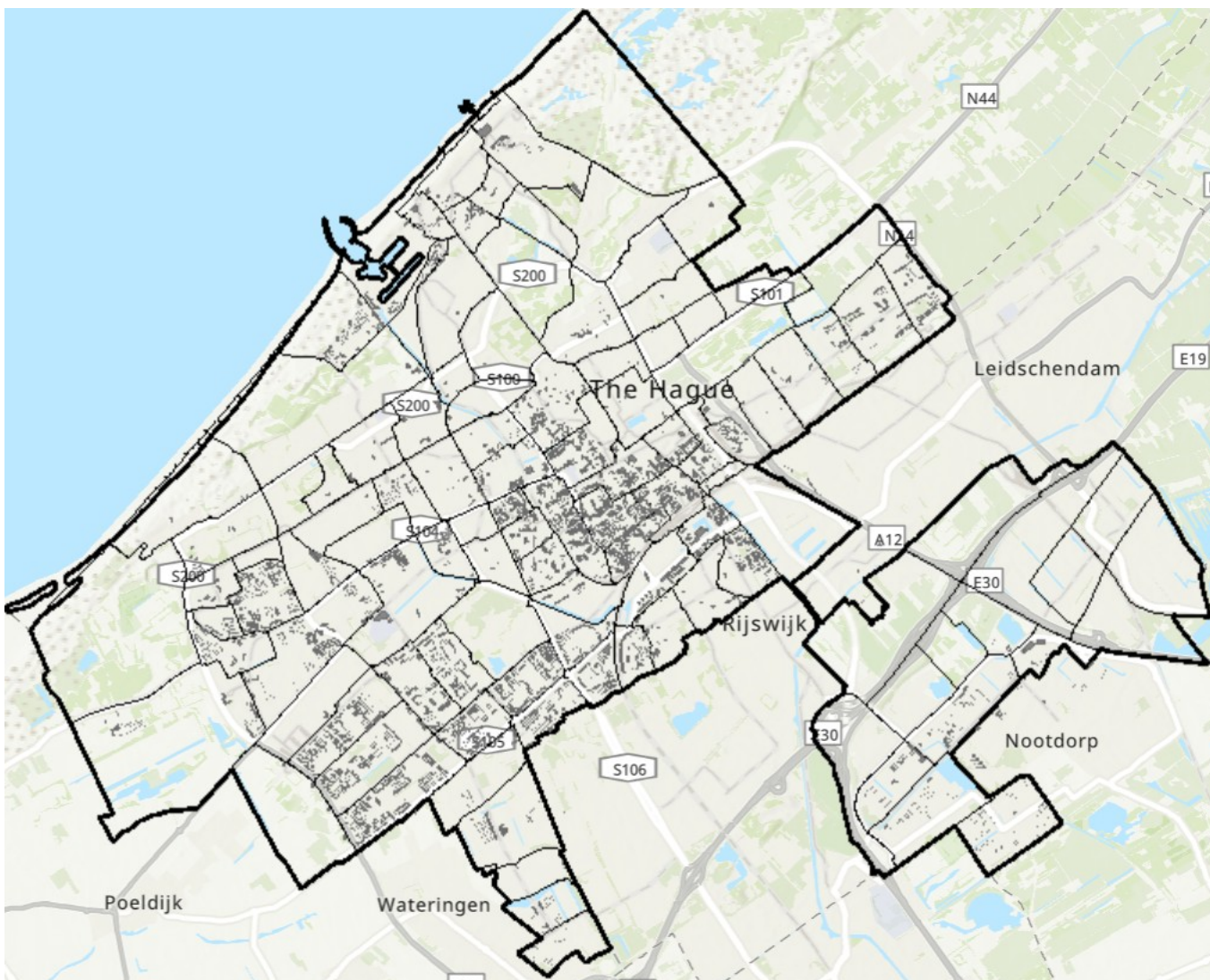

2 Wettelijke rechten en plichten

2.1 Reikwijdte ontheffing Wnb

2.1.1 Plangebied

Het vastgoed binnen de gemeentegrenzen van Den Haag wordt meegenomen in het SMP en behoort daarmee tot het plangebied (zie figuur 1). Echter, zullen veranderingen en uitbreidingen in het adressenbestand binnen de woningcorporaties de komende jaren steeds voorkomen.

Figuur 1 – Plangebied SMP binnen de gemeente Den Haag met woningbezit van de gemeente Den Haag, Arcade, Haag Wonen, Hof Wonen, Stadion en Stichting DUWO

2.1.2 Beschermde soorten

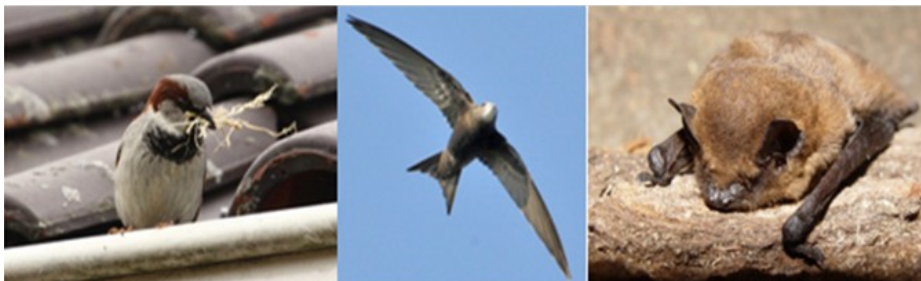
Voor de renovatie-, sloop en overige werkzaamheden aan de woningen en gebouwen moet rekening gehouden worden met 'gebouwbewonende soorten'. In onderstaande tabel staan de soorten die relevant zijn vanuit de Wnb en waarvoor ontheffing wordt aangevraagd. Voor de algemeen voorkomende soorten mogen generieke maatregelen worden toegepast alsook voor de tijdelijke aantasting van kleine verblijfplaatsen en versterking van de laatvlieger. Voor de bijzondere verblijffuncties (zoals een kraamkolonie) en bijzondere soorten (zoals meervleermuis) dient binnen het SMP maatwerk te worden geleverd (specifieke maatregelen). Dit maatwerk dient ter goedkeuring aan het bevoegd

gezag voorgelegd te worden. Voor de soorten die niet genoemd worden in het SMP geldt de reguliere ontheffingsprocedure.

Tabel 1. Relevante soorten vanuit de Wet natuurbescherming. Voor deze soorten wordt ontheffing aangevraagd.

Soortgroep	Beschermde soort	Voorkomen regio en in woningen	Generieke maatregelen	Maatwerk
Vleermuizen	Gewone dwergvleermuis	Algemeen	Zomerverblijf/ paarverblijf	Kraamkolonie/ massawinterverblijf
	Ruige dwergvleermuis	Algemeen	Verblijf	-
	Laatvlieger	Vrij algemeen	Verblijf	Kraamkolonie/ massawinterverblijf
	Meervleermuis	Vrij algemeen	Verblijf	Kraamkolonie/ massawinterverblijf
	Gewone grootvleermuis	Vrij algemeen	Verblijf	Kraamkolonie/ massawinterverblijf
Vogels met jaarrond beschermde nesten	Huismus	Algemeen	Solitair nest	Kolonie
	Gierzwaluw	Algemeen	Solitair nest	Kolonie
Overige vogels	Spreeuw	Algemeen	Verblijf	
	Huiszwaluw	Algemeen		

2.1.3 Ruimtelijke ingrepen

De gebiedsontheffing Wnb is van toepassing op onderstaande ingrepen aan woningen en gebouwen die van invloed kunnen zijn op beschermde soorten. Voor deze ingrepen is na het verlenen van ontheffing juridische dekking vanuit Wnb gewaarborgd mits wordt gewerkt conform het SMP en eventuele aanvullende voorwaarden als onderdeel van de ontheffing. Het bouwrijp maken van terreinen (welke bijna altijd aan de orde zijn bij sloop-nieuwbouw) vraagt om een specifieke benadering van beschermde soorten (maatwerk) en valt buiten de context van onderhavig SMP.

Voor de volgende ingrepen wordt een ontheffing Wnb aangevraagd (deze worden nader gespecificeerd in deel 2)

- Beheer en onderhoud van gebouwen (zoals schilderwerk, reparatie/ vervanging van dakgoten en dakpannen/bekleding, plaatsing dakkapellen, herstel voegwerk, gevelreiniging, wijziging van gevelindeling). Deze werkzaamheden vallen onder de “lichte” werkzaamheden, zoals beschreven in paragraaf 4.1.
- Renovatie van gebouwen.
- Verduurzaming van gebouwen (zoals isolatie van dak en spouw).
- Plaatsing zonnepanelen op huizen.
- Het verwijderen van groen in tuinen en gevels ten bate van werkzaamheden.

Alle gebouwen die geschikt zijn en waar fysieke ingrepen plaatsvinden zullen natuurinclusief worden gemaakt, waarmee ze geschikt zijn voor toekomstige bewoning van huismus, gierzwaluw en vleermuissoorten. Om voldoende alternatieve verblijfplaatsen te realiseren, zal deze maatregel ook gelden voor alle nog te realiseren nieuwbouwprojecten binnen de planperiode.

Binnen het SMP wordt onderscheid gemaakt tussen 'lichte werkzaamheden' met een beperkte impact op beschermde soorten (zoals uitvoeren werkzaamheden buiten broedseizoen/kwetsbare periode, en via een EWP of veelal zonder wettelijke overtreding Wnb) en 'zware ingrepen' met grote invloed (kans op verstoring en verlies van verblijfplaatsen, waarbij sprake is van wettelijke overtreding Wnb). Bij lichte werkzaamheden gaat het om beheer en onderhoud met uitzondering van gevelreiniging (vervangen van voegwerk). Zie paragraaf 4.1 voor de omschrijving van de te volgen routes bij de projectuitvoering conform onderhavig SMP. Beide typen ingrepen worden daarnaast in de begrippenlijst nader afgebakend.

2.1.4 Planperiode

De gebiedsontheffing Wnb wordt aangevraagd voor de periode van vijf jaar. Na deze periode zal het plan na evaluatie en na eventuele aanpassing wederom in procedure worden gebracht voor verlenging van nog eens vijf jaar. Tussentijds vindt monitoring plaats om de aanpak te kunnen evalueren en zondig te optimaliseren. De eindresultaten worden na vijf jaar gedeeld met de ODH.

2.2 Voorwaarden uitvoering SMP

2.2.1 Veldonderzoek

Vleermuizen

In 2015-2017 is een vlakdekkende inventarisatie naar vleermuizen uitgevoerd door de Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland (Mostert, 2018) in opdracht van de gemeente Den Haag. Dit onderzoek is een herhaling van een eerder uitgevoerd onderzoek in 2009-2011 (Mostert, 2012). Deze inventarisaties geven een goed beeld van de populaties vleermuizen in gemeente Den Haag en omgeving en de belangrijke foerageergebieden, kolonies en verblijfplaatsen, paarplaatsen en vliegroutes. Wat de kolonies en verblijfplaatsen betreft heeft bij alle soorten een gebiedsdekkende kartering plaatsgevonden. Op basis van de inventarisaties in de perioden 2009-2011 en 2015-2017 is de staat van instandhouding van de gebouwbewonende vleermuissoorten in Den Haag beschreven. De gemeente Den Haag heeft de verspreiding van de vleermuizen in zijn algemeenheid hiermee goed in beeld.

Echter was er na deze inventarisaties nog onvoldoende inzicht in de aanwezigheid van kraamkolonies en massawinterverblijfplaatsen van gewone dwergvleermuis. Voor de bescherming van soorten is het belangrijk om bijzondere verblijven specifiek (in plaats van generiek) te behandelen via maatwerk. Om die reden is het van belang om te weten waar deze zich bevinden. Er is daarom door de Gemeente Den Haag opdracht gegeven voor een gerichte inventarisatie op basis van deelgebieden. De inventarisatie is gestart in 2020 en loopt door in 2023. De inventarisatie inspanning van grote kolonies van gewone dwergvleermuis is voldoende voor het SMP voor zover dit betrekking heeft op het vastgoed van de gemeente Den Haag en de woningcorporaties. In 2023 wordt deze inventarisatie afgerond en kan daarmee als basis dienen voor de onderbouwing van de ontheffingsaanvraag.

Huismus

Vanaf 2013 is de huismussenpopulatie in Den Haag in detail in beeld gebracht. Daarnaast zijn diverse huismusinventarisaties binnen de gemeente Den Haag uitgevoerd. Het overzicht van territoria is voor de nulmeting nog aangevuld met recente waarnemingen uit NDFF die duiden op de aanwezigheid van een territorium. Op basis hiervan is voldoende data beschikbaar voor het SMP en is er geen aanvullend onderzoek noodzakelijk.

Gierzwaluw

In 2014 is conform het BMP-protocol onderzoek gedaan naar de verspreiding van nestlocaties in het oude centrum van Den Haag (De Groene Ruimte, 2014). De historische stadswoningen in dit gebied herbergen nog diverse kolonies van de gierzwaluw. In 2017 is in het kader van het SMP een aanvullende inventarisatie uitgevoerd. Het gebied buiten het stadscentrum is in 2017 door Arcadis onderzocht op de aanwezigheid van gierzwaluwen (nesten en territoriumgedrag). Daarbij is de gehele gemeente Den Haag – met uitzondering van het oude centrum - tweemaal met de fiets doorkruist en zijn waarnemingen, kolonies en vermoedelijke kolonies genoteerd op wijkniveau. Mogelijke nesten zijn op woning- en/of straatniveau genoteerd.

De verspreiding van de gierzwaluw is voor de nulmeting nog aangevuld met recente waarnemingen uit NDFD voor zover deze nest indicierend gedrag aangeven. De gierzwaluwinventarisaties geven volgens de gemeente een goed beeld van de verspreiding van de gierzwaluw op wijkniveau en zijn gebruikt als basis voor het SMP betreffende gierzwaluwen. Wel is voor buurten en wijken waar de gierzwaluw ontbreekt steekproefsgewijs nog een verificatie van afwezigheid nodig.

Uit literatuurstudie is gebleken dat een aanvullende inventarisatie noodzakelijk is voor het SMP. Het gaat daarbij om:

1. het benutten van MUS-data (SOVON kan het meetnet desgewenst verder verdichten zodat een gedetailleerder en nauwkeuriger beeld ontstaat),
2. het gebruiken van de waarnemingsgegevens 2019-2021 van ODH (voor rapportage aan Brussel) en
3. combineren met vleermuisonderzoek per deelgebied (in ieder geval voor 'witte gebieden').

Het valt op dat er binnen de gemeente veel buurten / wijken zijn waar de gierzwaluw (bijna) ontbreekt (zogenaamde 'witte gebieden'). Het kan niet met zekerheid worden uitgesloten dat de gierzwaluw hier toch voorkomt.

De afspraak is om de nulmeting met ingang van 15 mei 2023 aan te vullen via het vleermuisonderzoek in deelgebieden. De avondronde start 1 uur eerder om gierzwaluwen te kunnen inventariseren. Het doel is om op buurtniveau een beeld te krijgen op de aanwezigheid van nest indicerende gierzwaluwen. Daarnaast worden in samenspraak met de ODH enkele witte vlekken benoemd die in 2024 steekproefsgewijs met de fiets worden doorkruist om afwezigheid te verifiëren.

2.2.2 Projectuitvoering en registratie

Binnen de projectuitvoering - waarbij gebruik wordt gemaakt van de generieke ontheffing Wnb - zal conform het SMP gehandeld moeten worden. In hoofdstuk 4 is het voorgeschreven stappenplan beschreven voor de projectuitvoering conform Wnb.

Bij de projectuitvoering vindt ook de nodige documentatie en registratie plaats. Denk daarbij aan:

- Melding start werkzaamheden (minimaal 5 werkdagen van tevoren);
- Uitvoeringsplan met projectplanning, monitoringsplan voor bijzondere verblijfplaatsen, ontmoedigingsmaatregelen en mitigatiemaatregelen;
- Door de OZHZ goedgekeurd uitvoeringsplan voor maatwerk (goedkeuring is niet nodig voor de projecten zonder maatwerk);
- Natuurrijverklaring;
- Ecologisch logboek;
- Projectgegevens (adres, ingreep en mitigatie) in salderingsboekhouding.

Deze projectgebonden documenten moeten altijd – samen met de ontheffing Wnb – (digitaal) aanwezig zijn en bekend zijn bij de aannemer en betrokken projectecoloog. De toezichthouder van de provincie (OZHZ) kan hier om vragen. Het is het enige bewijs dat gehandeld wordt conform de ontheffingsvoorwaarden.

2.2.3 Monitoring

De SMP aanpak moet aantonen dat het geen afbreuk doet aan de huidige 'staat van instandhouding' van de gebouwbeboude soorten. Gericht monitoring is daarom essentieel om de effectiviteit van de permanente mitigatiemaatregelen (vastgelegd in de Mitigatiecatalogus) te kunnen vaststellen en – zo nodig – bij te stellen. Daarnaast kan hiermee bepaald worden of het geplande mitigatiepakket daadwerkelijk leidt tot het behouden van een

populatie in een gebied. Monitoring in het kader van dit SMP heeft dan ook als doel om de functionaliteit en het gebruik van de maatregelen te bepalen, als ook het effect van de maatregelen op de populatie. Monitoring dient dan ook als controle om de staat van instandhouding te meten. Verder zullen nieuwe waarnemingen van vleermuizen, huismussen en gierzwaluwen worden toegevoegd aan de database.

In deel 2 SMP staan de geplande – en daarmee voorgeschreven – monitoringsactiviteiten. Het gaat daarbij om:

- Vleermuistransecten (vleerMUS).
- Meetnet Urbane Soorten (MUS).
- Vlakdekkende inventarisatie van 10 nader te bepalen verduurzamingsprojecten (representatieve steekproef) gericht op het monitoren van de effectiviteit van bijzondere verblijffuncties en lokale populatieomvang. Het gaat hierbij om projectmonitoring.
- Visuele inspectie van de bewoning van verblijven in de vijf gebieden waar projectmonitoring plaatsvindt.

Daarbij gelden de volgende uitgangspunten:

- Het SMP heeft een totale looptijd van 10 jaar. Hierbij zal na een periode van 5 jaar de monitoring geëvalueerd worden om te bepalen of verdere monitoring noodzakelijk is en of er aanpassingen in het monitoringsplan nodig zijn.
- Om een goede referentie te hebben zal een nulmeting worden uitgevoerd minimaal één jaar voor de realisatie van de werkzaamheden.
- Er zal een evaluatie met vervolgadvis plaatsvinden van de mitigerende maatregelen op basis van monitoringsresultaten na elke monitoringsjaar.

2.2.4 Algemene documentatie en verslaglegging

In het SMP zijn verschillende documenten en databases genoemd die tijdens de uitvoering van het SMP worden gebruikt en beheerd. In onderstaande tabel zijn deze ‘producten’ op een rij gezet met de beknopte inhoud, het schaalniveau (projectgebonden of gebied gebonden), de verantwoordelijke opsteller/ beheerder en het moment van actualisatie. Een aantal van deze is ook vastgelegd in de ontheffing Wnb en daarmee een verplichting.

Tabel 2. Deelproducten die tijdens de uitvoering van het SMP worden gebruikt en beheerd.

Product SMP	Inhoud	Schaal niveau	Actiehouder	Planning
Jaarlijkse projectenlijst	Overzicht van projecten die dat jaar worden uitgevoerd inclusief locatie en werkzaamheden	Projecten	Coördinator SMP (corporatie)	Voor 1 januari en 1 juli naar OZHZ. Belangrijke wijzigingen worden desgewenst tussentijds doorgegeven
GIS-viewer en database	GIS systeem waarin overzicht van de onderzoeksresultaten zichtbaar is gemaakt	Gehele woningbezi t	Coördinator SMP (corporatie)	Continu
Salderings-boekhouding	Excel/GIS- bestand met actueel beeld van verlies van verblijfplaatsen en nieuwe verblijfplaatsen per salderingsgebied (woonwijk) van het afgelopen jaar	Gehele woningbezi t en project	Coördinator SMP (corporatie)	Continu Voor 1 januari update opsturen naar ODH
Uitvoeringsplan maatwerk	Concrete beschrijving en instructie van ontmoediging en natuurinclusief bouwen bij een bijzonder verblijf	Project	Projectecoloog en ter goedkeuring ODH bevoegd gezag binnen 6 weken	Voorafgaand aan realisatie project
Uitvoeringsplan generiek	Concrete beschrijving en instructie van ontmoediging en natuurinclusief bouwen	Project	Projectecoloog	Voorafgaand aan realisatie project
Natuurvrij verklaring	Verklaring dat in het gebouw geen soorten meer verblijven	Project	Ecoloog	Na afronding van de ontmoediging
Online Mitigatiecatalog	Ontwerpeisen en functionaliteit mitigatiemaatregelen.	Landelijk (in kader	Arcadis in samenwerking met	Tenminste één keer per jaar

UITVOERING SOORTENMANAGEMENTPLAN GEMEENTE DEN HAAG

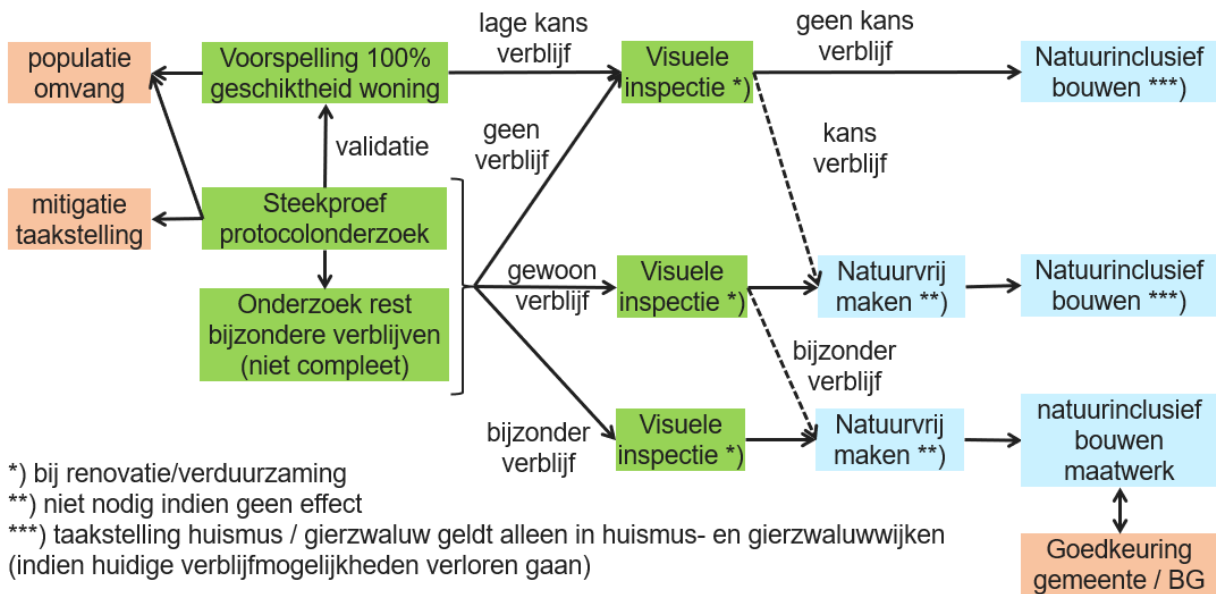
us	T.z.t. ook online raadpleegbaar	van alle SMPs)	SOVON en Zoogdiervereniging	
Jaarverslag SMP	Resultaten met betrekking tot implementatie, mitigatie (generiek en maatwerk), lopend onderzoek en samenwerking partijen ter verantwoording uitvoering SMP	Gehele woningbezit	Coördinator SMP (corporatie)	Jaarlijks Oplevering 1 maart (opvolgend jaar)
Monitoring- en evaluatierapport	Resultaten, analyse en evaluatie monitoring populatietrend, behoud bijzonder verblijven en effectiviteit mitigatie	Plangebied (lokaal); daarnaast ook regionaal en landelijk	Coördinator SMP (corporatie) met medewerking SOVON en Zoogdiervereniging	Na 5 jaar (einde ontheffing Wnb) en 10 jaar (einde planperiode SMP) in overleg met ODH

3 Organisatie SMP aanpak

3.1 Uitvoering projecten en ingrepen

De uitvoering van projecten conform SMP en gebiedsontheffing Wnb wordt op structurele wijze opgepakt. In onderstaande figuur staan de processtappen binnen de projectuitvoering vanuit de gemeente Den Haag en de woningcorporaties Arcade, Haag Wonen, Hof Wonen, Staedion en Stichting DUWO. Daarnaast worden ook project overstijgende zaken opgepakt zoals de mutatie van woningbezit, salderingsboekhouding en monitoring. Twee keer per jaar (voor 1 januari en 1 juli) wordt het bevoegd gezag hiervan op de hoogte gehouden via de SMP coördinatoren.

Figuur 2 Schema van de uitvoering tijdens de looptijd van het SMP.

3.2 Rollen en verantwoordelijkheden

3.2.1 Overzicht SMP-uitvoerders

Voor een bedrijfsmatige en adequate uitvoering van het SMP is het van belang dat de betrokken **uitvoerders** voldoende zicht hebben op hun taken. In onderstaande tabel staan de taken samengevat in 'kernwoorden'. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen het corporatieniveau en projectniveau. Een omschrijving van de verschillende rollen is in onderstaande paragrafen opgenomen.

Tabel 3. De taken van de betrokken uitvoerders bij het SMP.

Uitvoerders	Taken corporatieniveau	Taken projectniveau
SMP-coördinator	Audit, salderingsboekhouding, overleg voortgang met BG, jaarverslag, monitoringrapport	Salderingsboekhouding, check/ advies uitvoeringsplannen
Projectecoloog	-	Opstellen uitvoeringsplan, ecologische begeleiding, natuurvrij verklaren, bijhouden logboek, monitoring bijzondere verblijven per project
Projectleider	-	Aansturing project conform SMP en ontheffing, afstemming projectecoloog en aannemer
Aannemer	-	Uitvoering conform uitvoeringsplan, afstemming projectecoloog, bespreken afwijkingen
Bevoegd gezag	Overleg voortgang met SMP-coördinator, evaluatie	Toezicht, handhaving, goedkeuring maatwerk

3.2.2 SMP-coördinator

Het is vanuit de richtlijnen van het SMP van de Provincie Zuid/Holland verplicht om een centraal punt voor coördinatie en communicatie aan te stellen d.m.v. een SMP-coördinator. Hij/zij is verantwoordelijk vanuit de gemeente Den Haag en Arcade, Haag Wonen, Hof Wonen, Staedion en Stichting DUWO voor de bedrijfsvoering conform het SMP en de ontheffingsvoorwaarden Wnb. Om dit te kunnen doen is instructie, afstemming en aansturing nodig met de projectleiders en projectecologen. Het is aan de woningcorporaties om te bepalen wie deze rol kan vervullen, al of niet met behulp van een externe adviseur. Het is ook mogelijk dat de partijen kiezen voor een hybride model waarbij de ecologische en organisatorische zaken worden uitbesteed aan een huisadviseur.

De SMP-coördinator heeft de volgende verantwoordelijkheden:

- Jaarlijks overzicht projecten opsturen naar bevoegd gezag;
- Bijhouden van de salderingsboekhouding samen met de projectecoloog;
- Jaarlijks update opsturen van salderingsboekhouding naar bevoegd gezag;
- Overleg met het bevoegd gezag over de voortgang en het bespreken van eventuele probleemgevallen;
- Opstellen jaarverslag;
- Opstellen monitoringrapport;
- Instructie van betrokken SMP-uitvoerders;
- Interne controle van de SMP- werkzaamheden en uitvoeringsplannen (audit).

3.2.3 Gemeentelijke SMP-coördinator

Vanuit de Gemeente Den Haag zal een overall SMP-coördinator worden aangesteld. Deze persoon onderhoudt regelmatig contact met de SMP-coördinatoren van de vijf woningcorporaties of de uitvoering van het SMP binnen de gestelde voorschriften uit de ontheffing gebeurt.

Daarnaast heeft deze persoon de volgende taken:

- Maandelijks afstemming met de SMP coördinatoren van de vijf woningcorporaties en de gemeente over de uitvoering van het SMP;
- Afstemming project planning met de SMP coördinatoren;
- Overleg met het bevoegd gezag samen met de overige SMP coördinatoren over de voortgang en het bespreken van eventuele probleemgevallen;
- Instructie van betrokken SMP-uitvoerders;
- Interne controle van de SMP- werkzaamheden en uitvoeringsplannen (audit).

3.2.4 Projectleider

De projectleider is verantwoordelijk voor het met succes volbrengen van het project binnen de voorwaarden die gesteld zijn in de generieke ontheffing en het SMP. Om dit te kunnen doen, is het afstemmen binnen het project met de projectecoloog en aannemer van groot belang. De projectleider heeft de volgende verantwoordelijkheden:

- Tijdig opdracht verstrekken aan projectecoloog en aannemer;
- Projectecoloog tijdig en volledig informeren over de voorgenomen werkzaamheden en planning;
- In contact brengen van aannemer en projectecoloog;
- Afstemmen met projectecoloog en aannemer gedurende het project;
- Eventuele wijzigingen afstemmen met projectecoloog en aannemer;
- Uitvoering terugkoppelen aan SMP-coördinator;
- Project tot een goed eind brengen binnen de voorwaarden van de ontheffing en SMP.

3.2.5 Projectecoloog

De projectecoloog verzorgt de ecologische begeleiding gedurende het project. De ecooloog heeft daarbij de volgende taken:

- Adviseren van projectleider en aannemer over de verplichte voorwaarden vanuit de generieke ontheffing en het SMP;
- Bepalen mitigatietaak op basis van onderzoeksresultaten en taakstelling SMP;
- Uitvoeren van het onderzoek en monitoring van bijzondere verblijven;
- Bijhouden van de salderingsboekhouding samen met SMP-coördinator;
- Opstellen uitvoeringsplan;
- Visuele inspectie tegelijkertijd met de ontmoediging;
- Aansturen en controleren van de aannemer in het veld tijdens de ontmoediging;
- Met aannemer en projectleider de mitigerende maatregelen (natuurinclusief ontwerp) bepalen op basis van mitigatietaak en mitigatiecatalogus;
- Natuurinclusief ontwerp aannemer controleren en indien nodig aanvullingen doorgeven aan de ontwerper;
- Controleren en indien nodig bijsturen bij realisatie van de natuurinclusieve renovatie en/of bouw.

Om de taken goed te kunnen uitvoeren is tijdige afstemming met de projectleider, aannemer en stadsecoloog (van de gemeente Den Haag) van groot belang. Alleen op deze manier kan ervoor gezorgd worden dat het project correct conform het SMP wordt uitgevoerd.

3.2.6 Aannemer

De aannemer is verantwoordelijk voor de uitvoering van de werkzaamheden op de bouwplaats. Hierbij heeft de aannemer de volgende verantwoordelijkheden:

UITVOERING SOORTENMANAGEMENTPLAN GEMEENTE DEN HAAG

- Afstemmen van benodigde maatregelen met projectecoloog voor ontmoediging en natuurinclusieve renovatie en/of bouw;
- Zorgen voor benodigde materiaal en materieel;
- Aanbrengen van ontmoediging onder aanwijzing van de projectecoloog;
- Start melding werkzaamheden aan de OD;
- Uitvoeren van de werkzaamheden volgens het uitvoeringsplan;
- Het tijdig informeren van projectecoloog en projectleider bij onvoorziene omstandigheden;
- Bijhouden logboek samen met de projectecoloog;
- Realiseren van natuurinclusieve renovatie en/of bouw binnen de door projectecoloog aangegeven kaders van het SMP en ontheffing;
- Projectecoloog betrekken bij de uitvoering van de renovatie en/of bouw en eventuele benodigde wijzigingen in het veld aanbrengen.

3.3 Algemene documentatie en registratie

3.3.1 GIS-viewer

De GIS-viewer betreft een digitaal platform waarbij zowel het bevoegde gezag, de gemeente Den Haag, de woningcorporaties en Arcadis (en eventueel andere betrokken partijen) data kunnen inzien met betrekking tot de verspreiding van de soorten (NDFF), de resultaten van de ecologische onderzoeken en de (tussentijdse) resultaten van het geschiktheidsmodel. Indien relevant wordt dit mogelijk nog uitgebreid met andere data, zoals gerealiseerde natuurinclusieve voorzieningen. Eventueel kunnen ook projecten die binnen x-termijn op de planning staan of lopende zijn opgenomen worden.

Het kaartmateriaal behorende bij het SMP en de ontheffingsaanvraag Wnb is opgenomen in de GIS viewer voor het SMP Den Haag. Het gaat daarbij om:

- Begrenzing salderingsgebieden;
- Woningbezit;
- Waarnemingen van verblijfplaatsen per soort (resultaat nulmeting, visuele inspectie en monitoring) inclusief de aanduiding van het type verblijfsfunctie;
- Geschiktheid van woningen per soort (uitkomst model).

De viewer is te benaderen via <https://emu.gis.arcadis.com/portal/apps/webappviewer/index.html?id=137294b4a8aa41d48bc691cf83b9335c>

Bij de projectuitvoering wordt ook de locatie en type van de gerealiseerde mitigatievoorzieningen per soort in de GIS-viewer gezet. Door gebruik te maken van een online-invoersoftware wordt de voortgang van de mitigatie continu in beeld gebracht. Hier ligt in dat geval een taak voor de ecologen die verantwoordelijk zijn voor de projectuitvoering.

3.3.2 Mitigatiecatalogus

Arcadis heeft een landelijke **mitigatiecatalogus** opgesteld, waarbij de Zoogdiervereniging een adviserende rol heeft. Deze online catalogus betreft een set van natuurinclusieve maatregelen die gehanteerd dient te worden bij renovatie, verduurzaming en nieuwbouw van woningen, rekening houdend met de mitigatietaakstelling.

Veel zaken rondom de effectiviteit van algemeen toegepaste maatregelen zijn echter nog onbekend of onvoldoende onderzocht. In die gevallen is gewerkt met expert judgement van onder andere de Sevon, de Zoogdiervereniging en specialisten van Arcadis. Bij het gebruik van de mitigatiecatalogus geldt het uitgangspunt dat alleen gewerkt mag worden met bewezen maatregelen en – vooruitlopend op het aantonen van de functionaliteit – reeds gangbare maatregelen waarvan de verwachting is dat ze daadwerkelijk werken (expert judgement). Het betreft een levend document¹ dat deel uitmaakt van het SMP. Inmiddels heeft Arcadis ook de landelijke mitigatiecatalogus opgesteld voor RVO. Hierin zijn in nauw overleg met Sevon en de Zoogdiervereniging nieuwe keuzes gemaakt over de in te zetten maatregelen. Deze zijn verwerkt in de online versie van de mitigatiecatalogus: de 'Nationale Kennisbank Natuurinclusief Bouwen' (NKNB): <https://nknb.nl/>. Hier staan ook de meest actuele versie van mitigatiemaatregelen.

Evaluatie en bijstelling vindt jaarlijks plaats op basis van monitoring en engineering. Het bevoegd gezag zal van de bijstelling op de hoogte worden gesteld. Het bevoegd gezag gebruikt de mitigatiecatalogus ook voor de beoordeling en toetsing van de ontheffingsaanvraag.

Figuur 3 hieronder geeft een uitgewerkt voorbeeld over hoe de mitigatiecatalogus te gebruiken met details over mitigatiemaatregelen.

¹ Om een levend document goed te kunnen onderhouden is samenwerking nodig tussen verschillende belanghebbenden (initiatiefnemers, adviseurs, soortenspecialisten en bevoegde gezagen). De doelstelling van de in het SMP voorgestelde aanpak is om hiernaartoe te werken.

Natuurinclusieve maatregel Gevel	Meeuwen / steltlopers / visdieven	Huismus	Gierzwaluw	Huiswaluw	Spreeuw	Zwarte roodstaart	Steenuil	Gewone dwergvleermuis	Gewone grootoorvleermuis	Laatvlieger	Steenmarter
Inbouw gevel											
Opening naar bestaande spouwmuur								X	X	X	
Aanpassing gevelrand								X	X	X	
Vleermuiskast in gevel woning								X	(X)		
Vleermuiskast in gevel flat								X	(X)		
Vleermuisverblijf achter gevelplaat								X	X	(X)	
Huismuskast in gevel		X									
Gierzwaluwkast in gevel			X								
Opbouw gevel											
Boeiboorden of luiken met vleermuisopeningen								X	(X)	(X)	
Gevelgroen met klimplanten		XF									
Muurplantvriendelijke gevel											

X=verblijfsfunctie; (X)=mogelijke verblijfsfunctie, nader te bepalen door ecoloog; F=foerageerfunctie
 groen= verblijffunctie (deels) bewezen functioneel, al of niet anekdotisch
 blauw = verblijffunctie niet bewezen functioneel of onbekend

Opening naar bestaande spouwmuur		Arcadis, 20 juli 2018	
Beschrijving	Het toevoegen van openingen in de spouwmuur geeft vleermuizen een toevlucht in de achterliggende spouwmuur. Dit gaat om het open maken van de bestaande luchtspouw op plekken waar geen isolatie in de spouw wordt aangebracht zoals in de nok van een kopgevel bij een blinde zolder, trappenhuisen, schoorstenen en dakrandopstanden		
Doelsoorten	Kleine gebouwbewonende vleermuizen (o.a. gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis) en laatvlieger (mits geschikte invliegopening)		
Volgsoorten	n.v.t.		
Nevendoelen	Anti-mug		
Duurzaamheid	Permanent (> 5 jaar)		
Gebruiksadvies	Toepassen		
Locatie	Uitvoering	Constructie	Beheer en onderhoud
Gevel	Inbouw	Prefab en maatwerk	Geen onderhoud
Besteladres	Omschrijving product	Kostenindicatie	Peildatum
Vivara Pro	IB VL 03 Entreesteen Vleermuizen	19,95 euro per stuk	Juli 2018

Doelsoort	Functie	Functionaliteit	Status
Gewone dwergvleermuis	Klein/Groot zomerverblijf	++	Anekdotisch bewezen
	Kraamverblijf	+ bij oorspronkelijke spouw	Anekdotisch bewezen
	Massa-Winterverblijf	+ bij oorspronkelijke spouw	Anekdotisch bewezen
Gewone grootoorvleermuis	Klein/Groot zomerverblijf	+	Niet bewezen
Laatvlieger	Klein zomerverblijf	+	Niet bewezen

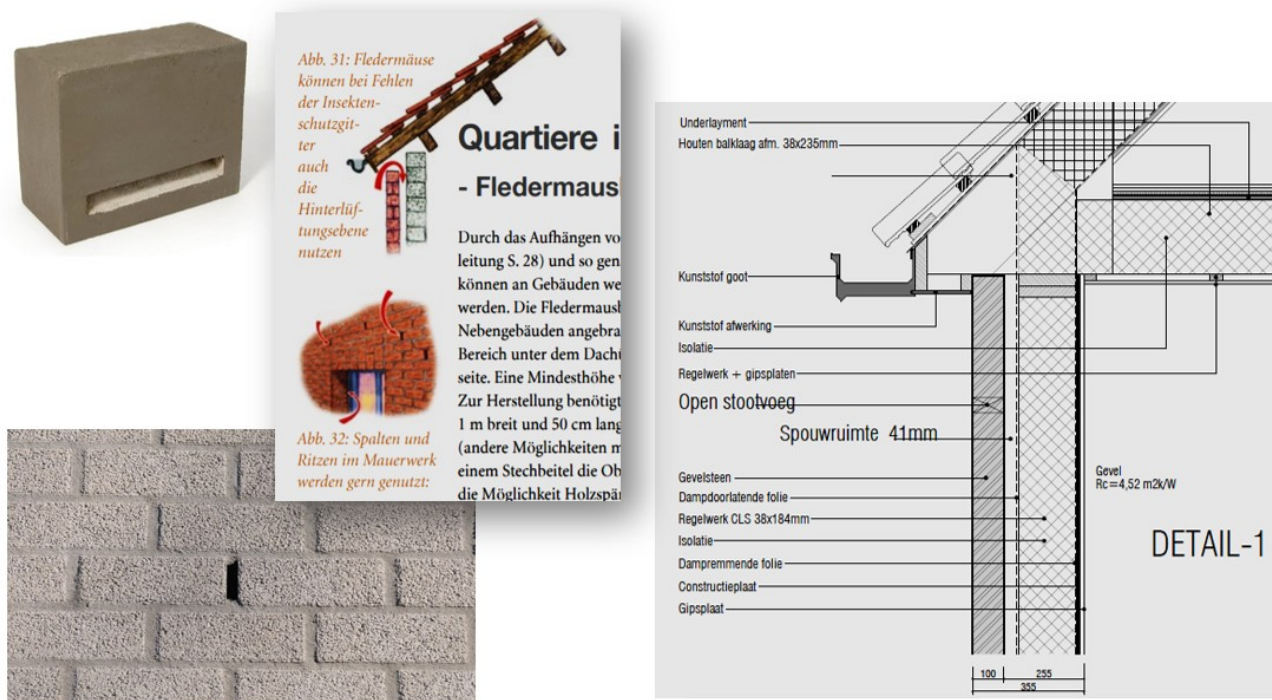

UITVOERING SOORTENMANAGEMENTPLAN GEMEENTE DEN HAAG

Verblijf	Richtlijn	Toelichting / opmerking
Maatvoering	- Grote ruimte spouw > 1,5 m ² - Spouwdiepte > 2 cm - Entreesteen (als spouw voldoende diep is)	Bij minimale afmeting 0,5 tot 1,5 m ² alleen nog geschikt als klein zomerverblijf.
Invliegopening	- Entreesteen als invliegopening - Open stootvoegen van 25 mm breed en 40 mm hoog (>3 per kopgevel) - 1 open stootvoeg van 4 x 4 cm	Open stootvoeg van 40 x 40 mm eis ~~thx~~ laatvlieger
Locatie	Hoek van gebouw (voorkeur)	Mogelijkheid verplaatsing naar andere gevel (microklimaat)
Hoogte	> 2,5 meter	I.v.m. roofdieren (kat, steenmarter)
Verlichting	Geen directe verlichting op invliegopening	Vleermuizen mijden verlichting
Bepanting	Uitvliegrouwe vrij van obstakels als takken of bomen	Toegankelijkheid verblijf
Windrichting	Bij meerdere voorzieningen zorgen voor variatie in windrichting	Variatie in micro klimaat (bezonning)
Materiaal	- Ruwe materialen, zie paragraaf 3.2. Glaswol aan spouwzijde afdekken met dunne ruwe plaat (vb. hardboard) en dampopen folies etc. met gaas, paragraaf 3.2.	Voldoende hang- en kruipmogelijkheden. Vleermuizen kunnen verstrikt raken in wol of gefaalde folies.
Optimalisatie	Creëren van opening naar vrije dakruimte; zie betreffende maatregel	Grotere variatie aan microklimaat

Bron	Actor / datum	Relevante informatie	Actualisatie mitigatiecatalogus
Website	Vivara Pro	Entreesteen	Voorstel standaard gebruik
Overleg	Ecologie specialist Tim Leerschool (Arcadis) 6/8/18	Ervaring functionaliteit maatregel	Gebruikt voor functie indicatie

Website	NABU (Naturschutzbund) / 10/8/18	Voorbeeld gebruik maatregel in Duitsland	Gebruikt als basisinfo en erkenning

Figuur 3. Illustratie gebruik van mitigatiecatalogus met keuzemenu van mitigatie met voorbeeld uitwerking 'opening naar bestaande spouwmuur' met geschiktheid voor soorten, ontwerprichtlijnen en voorbeeldontwerpen

3.3.3 Monitoringrapport

Om de staat van instandhouding van de gebouwbewonende soorten te meten vinden jaarlijks verschillende types monitoring plaats (oa. MUS, VleerMUS, en monitoring naar de effectiviteit van de maatregelen). Elk jaar worden de onderzoeksresultaten geanalyseerd en gerapporteerd aan de gemeente Den Haag, Arcade, Haag Wonen, Hof Wonen, Staedion en Stichting DUWO. Alleen de eindresultaten na vijf jaar monitoring worden gedeeld met de ODH (afrondering ontheffing Wnb) en Arcadis (actualisatie van mitigatiecatalogus).

In de analyse worden in elk geval de volgende zaken in beeld gebracht:

- Ontwikkeling van de lokale en regionale populatietrend, binnen het woningbezit van de vijf woningcorporaties;
- Behoud van bijzondere verblijven;
- Effectiviteit van mitigatievoorzieningen.

In overleg met het bevoegd gezag zal na 5 jaar worden bekeken of het SMP voldoende is om de staat van instandhouding te behouden (of beter: hier geen afbreuk aan te doen). In de evaluatie kunnen ook uitvoeringszaken aan de orde komen die in aanmerking komen voor optimalisatie.

3.3.4 Jaarverslag

De resultaten van het SMP worden jaarlijks gerapporteerd aan de woningcorporatie en het bevoegd gezag. Het gaat dan ten minste om de volgende zaken:

- Jaarlijkse projectenoverzicht;
- Voortgang implementatie;
- Gerealiseerde mitigatie (generiek en maatwerk) per soort en verspreid over het woningbezit;
- Inzet en samenwerking met betrokken partijen ter verantwoording van de uitvoering SMP;
- De belangrijkste resultaten van het monitoringonderzoek.

Afhankelijk van de vorm kan ook worden gekozen voor een leesvriendelijke versie voor bewoners en andere (externe) doelgroepen, zoals natuurorganisaties. Het jaarverslag is dan een belangrijk visitekaartje vanuit de woningcorporaties om te laten zien wat ze uit de kast halen voor de leefbaarheid van diersoorten en om de gemeente mee te nemen in de plannen en acties.

3.4 Projectgebonden documentatie

3.4.1 Salderingsboekhouding

De natuurinclusieve maatregelen – of beter de realisatie van natuurinclusieve verblijfplaatsen – worden geregistreerd in de overkoepelende **salderingsboekhouding**. Het gaat daarbij om het overzicht en management van de verdwenen en nieuwe verblijfplaatsen per **salderingsgebied**. Deze boekhouding wordt periodiek geactualiseerd door de betrokken projectecoloog of SMP-coördinator.

In de salderingsboekhouding worden de volgende zaken geregistreerd per project:

- Projectgegevens (initiatiefnemer, projectecoloog, locatie, aantal woningen, salderingsgebied);
- Ecologische status van de woningen waar werkzaamheden plaatsvinden
  - Wel/niet geschikt voor relevante gebouwbewonende soorten.
  - Wel/geen aanwezigheid verblijfplaatsen.
  - Wel/geen aanwezigheid bijzondere functies (maatwerk).
- Datum natuurvrij verklaring;
- Type en locatie voorzieningen per woning;
- Status goedkeuring maatwerk door bevoegd gezag;
- Planning realisatie mitigatie;
- Status realisatie mitigatie;
- Aantal en functie van verblijven per soort die verloren gaan, voor zover bekend;

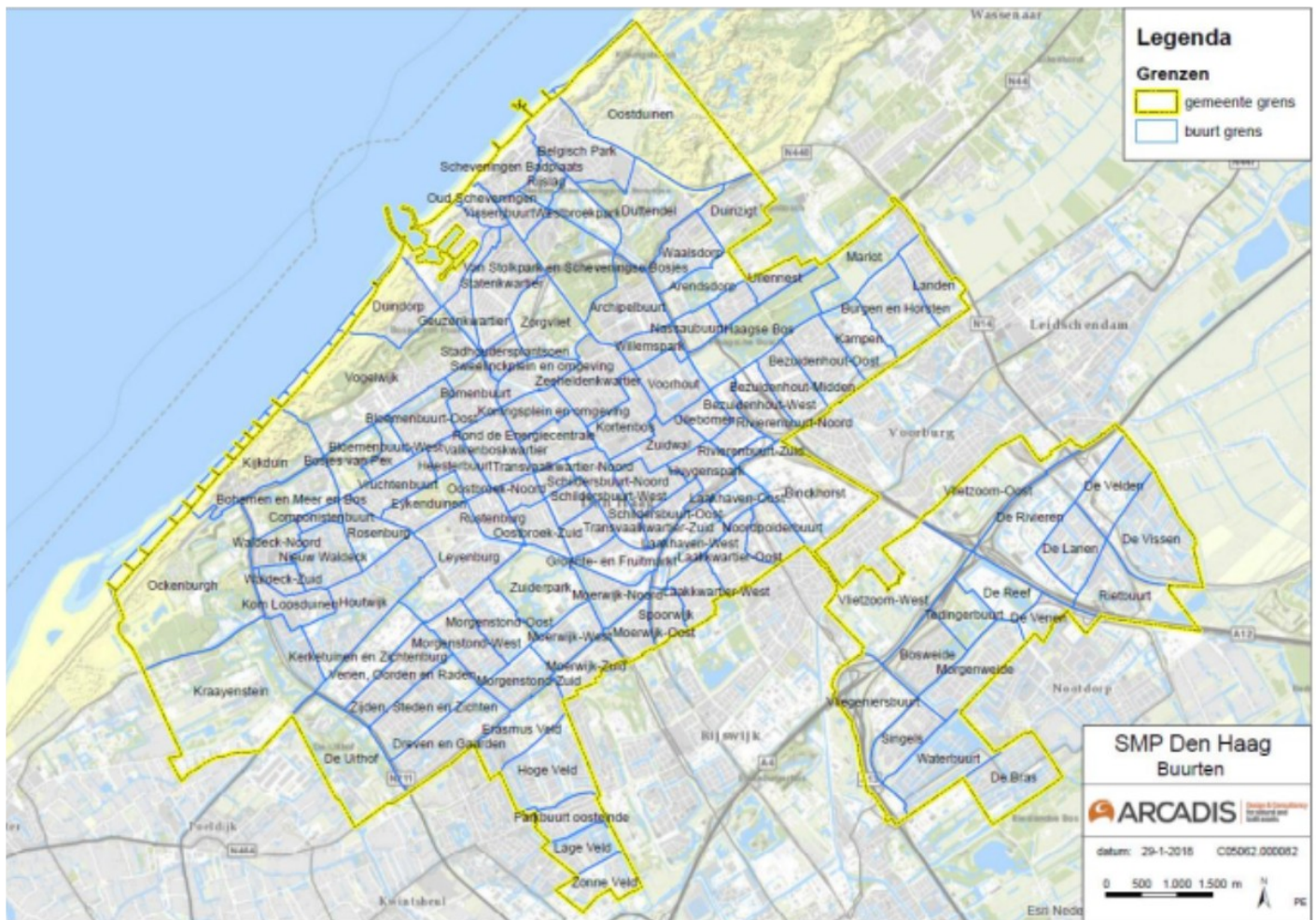
- Aantal en functie van nieuwe verblijven per soort;
- Natuurboekhouding van de realisatie van de gerealiseerde mitigatietaak op niveau van salderingsgebied.

De salderingsgebieden voor het woningbezit van de gemeente Den Haag, Arcade, Haag Wonen, Hof Wonen, Staedion en Stichting DUWO zijn weergegeven in de GIS-viewer en **Figuur 4**. Binnen het onderhavige SMP is de gemeente Den Haag verdeeld in **113** salderingsgebieden (buurten en wijken). Uitgangspunt bij het opstellen van salderingsgebieden was dat deze binnen het netwerk van potentiële populaties (van vleermuizen, gierzwaluwen en huismussen) moesten vallen.

Wat betreft het percentage van het woningbezit binnen een salderingsgebied dat tegelijkertijd verduurzaamd mag worden geldt het volgende:

Een richtlijn van 25% is in de praktijk met andere SMPs een prima werkwijze gebleken om cumulatieve effecten op de lokale populaties van gebouwbewonende soorten op buurtniveau te voorkomen. Uitgaande van een uitvoeringsperiode van een jaar kan een buurt gespreid over 4 jaar verduurzaamd worden. In de praktijk duurt de uitvoering vaak langer en is de gewenningsperiode voor de soorten ook langer. Door een generieke norm van 25% te hanteren wordt het voor de woningcorporaties mogelijk om binnen een salderingsgebied in overleg te komen tot een goede fasering gedurende de looptijd van het SMP. Daarbovenop kunnen projecten worden opgedeeld en gefaseerd indien het gaat om bijzondere verblijfsfuncties (kolonies). Wellicht dat dan wel als voorwaarde in de ontheffing kan worden gesteld dat jaarlijks een projectplanning op het niveau van salderingsgebied wordt aangeleverd en tevens continu inzicht in de salderingsboekhouding wordt gegeven (om die 25% te borgen).

Met betrekking tot fasering van werkzaamheden gaat het vooral om de daadwerkelijke aantasting van een functie/ kolonie (dus fasering van activiteiten in relatie tot belangrijke en kwetsbare (potentiële) functies). Het is belangrijk in elk geval te beschrijven en onderbouwen hoe, met fasering, wordt voorkomen dat belangrijke en kwetsbare functies en kolonies te veel of te snel aangetast worden. Ook moeten er altijd voldoende alternatieven voorhanden zijn. De ODH is geen voorstander van tijdelijke maatregelen binnen een gebiedsgerichte aanpak.

Figuur 4. Salderingsgebieden voor het woningbezit van de gemeente Den Haag, Arcade, Haag Wonen, Hof Wonen, Staedion en Stichting DUWO.

3.4.2 Ecologisch werkprotocol

Het natuurvriendelijk en natuurinclusief werken (mitigatie in ruime zin) zal per project worden uitgewerkt en vastgelegd in een ecologisch werkprotocol. Op deze manier weten alle partijen hoe de werkwijze van het SMP gewaarborgd is in het specifieke project. In geval van maatwerk zal het werkprotocol tevens als onderbouwing richting bevoegd gezag dienen. Bij de uitvoering van het SMP kan het bevoegd gezag door middel van handhaving controleren of de uitvoering conform de voorwaarden van het SMP en de generieke ontheffing plaats vinden. Hiervoor dient het ecologisch werkprotocol ook als onderbouwing en bewijs.

In het ecologisch werkprotocol worden standaard per project diverse relevante zaken uitgewerkt. Voor de uniformiteit wordt gewerkt met een template met de volgende inhoudsopgave:

- De relevante beschermde soorten (geschiktheid, wel of geen maatwerk);
- Maatregelen in het kader van natuurvriendelijk werken;
  - Periode van werken
  - Ontmoedigingsmaatregelen
- Natuurinclusief renoveren, verduurzamen en bouwen;
  - Mitigatietaakstelling
  - Mitigatiemaatregelen
  - Natuurinclusief ontwerp

- Samenvatting voor de aannemer.

Bij maatwerk – indien sprake is van mogelijk verlies van een bijzonder verblijf – wordt ook de aanwezigheid van uitwijkmogelijkheden (lees andere woningen die geschikt zijn als verblijf op basis van het geschiktheidsmodel) binnen 500 meter van het projectgebied in beeld gebracht. Daarnaast wordt een alternatievenafweging opgesteld waarbij wordt nagegaan of het mogelijk is om het betreffende verblijf te behouden. Zie ook paragraaf 3.4.3.

In het kader van toezicht en handhaving is het van belang dat het werkprotocol altijd aanwezig is op de werkplaats en bekend is onder de medewerkers van de aannemer.

3.4.3 Goedkeuring maatwerk

Bij de aanwezigheid van een bijzondere verblijfsfunctie en/of soort wordt maatwerk toegepast. De betrokken ecooloog gaat tijdens het ontwerp- en planningsproces van de projectleider, ontwerper en aannemer na of het betreffende verblijf kan worden behouden. Dit vanwege het grote belang voor de staat van instandhouding van de soort. Met een beperkte ontwerpaanpassing is dit vaak goed mogelijk. Anders wordt een vergelijkbare verblijfplaats gerealiseerd.

Het ontwerp – of het behoud – van het verblijf wordt uitgewerkt en vastgelegd in het uitvoeringsplan. Dit dient vervolgens ter goedkeuring voorgelegd te worden aan het bevoegd gezag (ODH). Pas na goedkeuring kan de projectuitvoering starten.

3.4.4 Natuurvrij-verklaring

Als alle eventueel aanwezige dieren de woning hebben kunnen verlaten door middel van het treffen van ontmoedigingsmaatregelen, dient de ecooloog het gebouw natuurvrij te verklaren. Dit wordt verwerkt in een formele **natuurvrij-verklaring**. Hierin staat wat wanneer en door wie een gebouw natuurvrij is verklaard. Deze is tevens bewijs richting het bevoegd gezag dat het gebouw natuurvrij gemaakt is in geval van handhaving.

Het is mogelijk om deze natuurvrij-verklaring als formulier op te nemen in het uitvoeringsplan en af te laten tekenen in het exemplaar van de aannemer. Daarnaast zal een afschrift moeten worden aangeleverd richting de projectleider zodat het kan worden opgenomen in de projectadministratie en de SMP-coördinator en/of projectecoloog voor het bijhouden van de salderingsboekhouding.

3.4.5 Ecologisch logboek (digitaal)

Bij de visuele inspectie (alleen bij bijzondere verblijven), ontmoedigingsmaatregelen en ecologische begeleiding dienen de bevindingen door de projectleider te worden vastgelegd in het ecologische logboek (doorlopend digitaal verslag) voor het betreffende project. Daarnaast dienen de nadere instructies, afspraken en omgang met afwijkingen schriftelijk te worden vastgelegd, inclusief foto's. Bij voorzieningen die na realisatie niet meer zichtbaar zijn, ook foto's van de realisatie zodat handhaving ziet wat achter de muur/betimmering/dak, etc aanwezig is. Deze moeten na actualisatie direct worden gedeeld met de verantwoordelijke aannemer en projectleider om voldoende 'in control' te blijven. Het bijhouden van het logboek gebeurt in samenwerking met de aannemer en de projectecoloog.

Op verzoek van het bevoegd gezag dient het digitaal ecologisch logboek altijd beschikbaar te zijn voor inzage. Om te zorgen voor uniformiteit wordt gewerkt met een vast format:

- Algemene projectgegevens (adres, naam project, naam projectleider en aannemer);
- Projectecoloog en datum bezoek;
- Bevindingen;
  - Nadere instructies
  - Afspraken
  - Eventuele omgang met afwijkingen ten opzichte van uitvoeringsplan
  - Foto's als bewijsmateriaal

4 Projectuitvoering

4.1 Stappenplan - twee routes

Bij de uitvoering van de projecten zijn twee routes mogelijk:

1. Bestendig beheer en onderhoud (zoals onderhoud gevels buiten de kwetsbare periode, schilderwerk buiten, onderhoud daken en goten, plaatsen steigers, snoeien gevel begroeiing). Deze werkzaamheden vallen onder de lichte werkzaamheden.
2. Ruimtelijke inrichting (renoveren en verduurzamen, sloop-nieuwbouw, plaatsen zonnepanelen). Deze werkzaamheden vallen onder de zwaardere werkzaamheden.

4.1.1 Bestendig beheer en onderhoud (zowel ontheffingsplichting als niet ontheffingsplichtig)

Onderhoudswerkzaamheden zijn – onder voorwaarden - vrijgesteld van natuurinclusieve mitigatie omdat daar wordt ingezet op behoud van verblijfplaatsen. Als dat het geval is, dan zijn alleen de volgende stappen (paragrafen) van toepassing. Voorwaarde is wel dat de huidige (actuele en potentiële) verblijfplaatsen toegankelijk blijven. Als dat niet het geval is, dan geldt het stappenplan voor 'ruimtelijke inrichting'. Zie volgende paragraaf. Potentiële verblijven zijn woningen die wel geschikt zijn maar nu geen verblijf hebben.

Tabel 4. Stappenplan voor onderhoudswerkzaamheden conform ontheffing Wnb. Hier is alleen sprake van natuurvriendelijk werken en niet van natuurinclusieve mitigatie (realisatie van nieuwe verblijven).

Fase	Actie	Door	Paragraaf
Vorbereiding	Bepalen (mogelijke) beschermde soorten	Projectecoloog	§ 4.2.1
	Bepalen kans op effecten (indien nodig)	Projectecoloog	§ 4.2.2
Opstellen ecologisch uitvoeringsplan	Plannen en vastleggen projectuitvoering buiten kwetsbare periode (indien mogelijk)	Projectleider en Projectecoloog	§ 4.3.1
Zie ook § 3.4.2 en bijlage B	Bepalen/ beschrijven ontmoedigingsmaatregelen (indien nodig)	Projectleider en Projectecoloog	§ 4.3.2

4.1.2 Ruimtelijke inrichting

Voorafgaand aan het project zal de projectleider bepalen wie welke actie moet uitvoeren en wanneer. In dit deel van het SMP staat het stappenplan beschreven dat gevolgd wordt om te voldoen aan de ontheffingsvoorwaarden van de Wnb.

Tabel 5. Stappenplan per project in het kader van ontheffing Wnb waar sprake is van sloop, renovatie en/of verduurzaming van woningen.

Fase	Actie	Door	paragraaf
Vorbereiding	Bepalen (mogelijke) aanwezigheid beschermde soorten	Projectecoloog	§ 4.2.1
	Bepalen kans op effecten (indien nodig)	Projectecoloog	§ 4.2.2
Opstellen ecologisch uitvoeringsplan	Plannen en vastleggen projectuitvoering buiten kwetsbare periode (indien mogelijk)	Projectleider en Projectecoloog	§ 4.3.1
	Bepalen/ beschrijven ontmoedigingsmaatregelen (indien nodig)	Projectleider en Projectecoloog	§ 4.3.2
	Bepalen mitigatietaakstelling	Projectecoloog	§ 4.3.3
Zie ook § 3.4.2 en bijlage B	Uitwerken mitigatie in natuurinclusief ontwerp (in constructie woning of inbouw voorzieningen)	Projectecoloog in overleg projectleider, aannemer en ontwerper	§ 4.3.4
	Goedkeuren uitvoeringsplan (voor maatwerk)	Projectleider en bevoegd gezag	§ 4.3.5
	Registratie mitigatie in salderingsboekhouding	Projectecoloog en/of SMP-coördinator	§ 4.3.6
Projectuitvoering	Visuele inspectie en ontmoediging (indien nodig)	Projectecoloog en aannemer	§ 4.4.1
	Opstellen en ondertekenen natuurvrij verklaring	Projectecoloog	§ 4.4.2 / 3.4.4
	Realisatie mitigatie voorzieningen	Projectecoloog en aannemer	§ 4.4.3

4.2 Voorbereiding project

4.2.1 Bepalen kans op soorten

Ecoloog

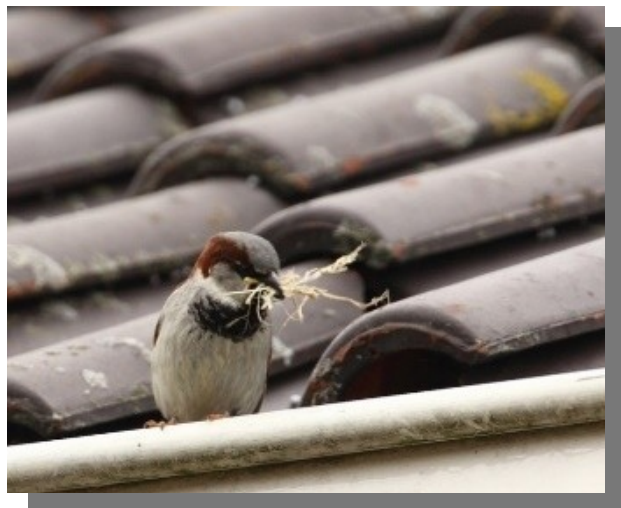
De projectecoloog en/of projectleider bepalen aan de hand van kaartgegevens in de GIS-viewer welke soorten (mogelijk) voor kunnen komen. Dat is het geval indien:

- Woning **geschikt** is voor vleermuissoorten, huismus, huiszwaluw, gierzwaluw en overige broedvogels.
  - Geschikt is gedefinieerd als hoge of middelhoge kans en ongeschikt als gedefinieerd als een lage kans.
  - Voor massa-winterverblijven van vleermuizen zijn alle grotere gebouwen (flats, kantoren en appartementencomplexen) mogelijk geschikt en dienen meegenomen te worden tenzij uit onderzoek blijkt dat deze functie ter plaatse ontbreekt.

- Woning **herbergt** verblijfplaatsen van gebouwbewonende vleermuissoorten, huismus, huiszwaluw, = en/of gierzwaluw op basis van:
  - Actuele waarnemingen uit de Nationale Database Flora en Fauna (NDFD) van verblijfplaatsen, voor zover niet ouder dan 10 jaar.
  - De resultaten van aanvullend veldonderzoek.
  - De toekomstige resultaten van monitoring in het kader van SMP.
  - Eventueel andere beschikbare verspreidingsdata van verblijfplaatsen (voor zover beschikbaar).

Deze informatie vormt de basis voor het bepalen van maatregelen voor natuurvriendelijk werken en natuurinclusief bouwen. Zie ook paragraaf 3.3.1 voor toelichting van het gebruik van de GIS-viewer en paragraaf 2.1.2 voor de beschermde soorten.

Figuur 5. Beschermde gebouwbewonende soorten. Linksboven: gierzwaluw. Rechts: Huismus. Linksonder: gewone dwergvleermuis.

4.2.2 Bepalen kans op effecten

Ecoloog in overleg projectleider en aannemer

De volgende stap is het bepalen van de kans op negatieve effecten op gebouwbewonende soorten door de betrokken ecooloog. Om tot een goede beoordeling te komen, en daarmee onverwachte problemen tijdens de uitvoering te voorkomen, heeft de ecooloog de volgende input nodig van de projectleider en aannemer:

- Exacte beschrijving van de voorgenomen werkzaamheden (voor zover mogelijk);
- Tekeningen van de nieuwe situatie;
- Beschrijving van eventuele effecten van werkzaamheden zoals geluid, trillingen etc.;
- Planning (inclusief eventuele uitloopmogelijkheden).

Onderstaande tabel wordt vervolgens gebruikt om de (mogelijke) kans op een conflict in relatie tot de Wnb te bepalen.

Tabel 6. Kans op conflict (wettelijke overtreding) in relatie tot Wnb van de ingrepen.

Ruimtelijke ingreep		Impact ingreep								
		Gewone dwergveermuis	Ruige dwergveermuis	Meervleermuis	Laatvlieger	Huismus	Gierzwaluw	Huiszwaluw	Spreeuw	
Sloop bebouwing	Gevel/ dak(rand)	Rood								
Renovatie compleet	Gevel/ dak(rand)	Rood								
Spouwmuurisolatie	Gevel/ dakrand	Rood				Oranje				
Spouwanker- vervanging	Gevel/ dakrand	Rood				Oranje				
Isolatie dak	Dak/ dakrand	Rood				Oranje				
Schilderwerk buiten (i.v.m. steigers)	Gevel	Oranje								
Vervangen kozijnen	Gevel	Rood				Oranje				
Gevelreiniging	Gevel	Oranje								

Rood = conflict ingreep (bij aanwezigheid); oranje = mogelijk conflict ingreep (bij aanwezigheid); groen = geen conflict (ingreep buiten de voorkeursplek van verblijfplaats).

4.3 Opstellen uitvoeringsplan project

4.3.1 Plannen project buiten kwetsbare periode

Projectleider en ecooloog

Om effecten en daarmee eventuele overtredingen op verbodsbepalingen (verstoring en doden van dieren) zoveel mogelijk te voorkomen dient er natuurvriendelijk gewerkt te worden. De exacte invulling van deze maatregelen is afhankelijk van de aard en omvang van de werkzaamheden. Door werkzaamheden buiten de kwetsbare periodes uit te voeren kunnen veel nadelige effecten voorkomen worden. Om vertraging in de planning te voorkomen is het van belang om de projectecoloog in een zo vroeg mogelijk stadium aan te laten haken in het project. Dan kunnen maatregelen, zoals ontmoediging, tijdig worden ingepland en de ecologie kan worden meegenomen in de planning. **Te laat aanhaken van de projectecoloog kan zorgen voor een aanzienlijke vertraging** die tot wel een half jaar kan oplopen doordat eerst gewacht moet worden tot de kwetsbare periodes van vleermuizen, huismussen en gierzwaluw zijn afgelopen. Zie als hulp bij de planning de fictieve – maar realistische – projectplanningen in bijlage C conform de SMP aanpak.

Indien negatieve effecten op (mogelijk) aanwezige verblijfplaatsen niet kunnen worden uitgesloten en voorkomen, is het noodzakelijk om de woning / het gebouw (tijdelijk) natuurvrij te maken. Voor vleermuizen is ontmoediging voorlopig niet toegestaan bij kraamverblijfplaatsen en massa winterverblijfplaatsen (zie Landelijke leidraad natuurvrij maken bij na-isolatie en renovaties gebouwde soorten). Verder geldt dat op locaties met mogelijk overwinterende vleermuizen in kleine aantallen, de ontmoediging plaats vindt buiten de winterrustperiode. Voor vogels dient de ontmoediging buiten de broedperiode plaats te vinden. Voor huismus geldt bovendien dat dit in de winter buiten vorstperiodes wordt uitgevoerd bij gebouwen waar rustplekken aanwezig zijn.

Onderstaande tabel geeft de periodes weer waarin per soort ontmoedigd mag worden.

- Rood = geen werkzaamheden uitvoeren, tenzij voorafgaand mitigerende maatregelen zijn genomen (ontmoedigd), zie paragraaf 4.3.2; het gaat hierbij om het 'nee, tenzij' beginsel.
- Oranje = werkzaamheden uitvoeren met mitigerende maatregelen, zie ook paragraaf 4.3.2; het gaat hierbij om het 'ja, mits' beginsel.
- Groen = werkzaamheden uitvoeren zonder maatregelen.

Hierbij is het belangrijk dat de projectecoloog de weersomstandigheden goed in de gaten houdt. Het kan zijn dat door een vroeg warm voorjaar vogels eerder beginnen te broeden of een koude oktober maand vleermuizen eerder in winterslaap gaan. Een tijdige ontmoediging is daarom ook belangrijk om planningsproblemen bij dergelijke situaties te voorkomen.

Tabel 7. Maandkalender met de mate van gevoeligheid per beschermde soort voor werkzaamheden. Rood = kwetsbare periode, geen werkzaamheden uitvoeren. Licht rood (huismus) = indien vorst dan geen werkzaamheden uitvoeren. Oranje = wel actief, maar minder kwetsbare periode. Groen = geen kwetsbare periode, voorkeursperiode voor werkzaamheden.

Soorten	Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec
Gierzwaluw	Green	Green	Green	Green	Green	Red	Red	Red	Red	Yellow	Green	Green
Huismus ²	Light Red	Light Red	Light Red	Light Red	Light Red	Light Red	Light Red	Light Red	Light Red	Light Red	Light Red	Light Red
Spreeuw	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow	Yellow
Vleermuisen	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red	Red

² Voor de huismus kunnen begin september in sommige gevallen nog nestjongen aanwezig zijn (Ferguson-Lees et al., 2011). In de eerste helft van september kan alleen gewerkt worden indien uit de inspectie blijkt dat er geen nestjongen meer aanwezig zijn. In januari-februari is er een kans op risico voor koude voor de mussen.

Bovenstaande periodes zijn indicatief. Dat betekent dat weersomstandigheden het eerder of later inzetten van een winterperiode of broedseizoen kunnen veroorzaken. Om deze reden zal de begeleidend ecooloog altijd moeten controleren of werkzaamheden, gezien de weersomstandigheden, lokale omstandigheden en eventuele aanwezigheid, kunnen beginnen. Reken voor de ontmoediging tenminste een week. Na afloop dient de begeleidend ecooloog te controleren of de dieren inderdaad het pand hebben verlaten.

Indien de uitvoering van de renovatie of na-isolatie gepland is binnen een kwetsbare periode, zal voorafgaand hieraan ontmoediging plaats moeten vinden. Daarna kunnen de werkzaamheden ongehinderd plaatsvinden zonder rekening te houden met bovenstaande kalender.

4.3.2 Bepalen ontmoediging in gevoelige periode

In 2023 heeft Arcadis een Leidraad natuurvrij maken opgesteld (Arcadis, 2023). Graag dit document raadplegen voor details over het ontmoedigen door exclusion, de wijze van toepassing of het werken onder ecologische begeleiding indien exclusion bij na-isolatie niet mogelijk is.

Projectecoloog in overleg projectleider en aannemer

Werken in de (matig) kwetsbare periode is veelal niet te vermijden (oranje en rode periode in tabel paragraaf 4.3.1). Dit is alleen toegestaan onder strikte voorwaarden. Hieronder wordt aangegeven hoe in dat geval gehandeld wordt. Het gaat hierbij om een instructie voor de aannemer.

Methodiek

Bij ontmoediging door exclusion worden geschikte invliegopeningen voor beschermde gebouwbewonende soorten afgedicht. Hierdoor kunnen diersoorten niet meer naar de verblijfplaats. In geval van vleermuizen worden bij uitvliegopeningen exclusion flaps aangebracht. Deze moeten ervoor zorgen dat vleermuizen niet ingesloten worden en ze het pand kunnen verlaten zonder terug te kunnen keren. Bij het toepassen van deze methodiek moet met de volgende zaken rekening gehouden worden:

- Alle potentiële invliegopeningen moeten worden afgedicht en voorzien van exclusion flaps zodat vleermuizen niet ingesloten worden maar ook geen mogelijkheid meer hebben het gebouw binnen te komen.
- Het afdichten van nestplekken van broedvogels dient overdag plaats te vinden als de dieren afwezig zijn of zijn weggevlogen.
- Maatregelen moeten terug te draaien zijn (bijvoorbeeld als een project vertraging oploopt). De ontmoediging moet dan ongedaan worden zodat de soorten weer naar hun plek kunnen.

Materiaalkeuze

Om openingen goed af te dichten is een juiste materiaalkeuze nodig. Hierbij gelden de volgende uitgangspunten.

- Materialen mogen niet leiden tot het verwonden van dieren.
- Maatregelen moeten terug te draaien zijn (bijvoorbeeld als werkzaamheden vertraging oplopen).
- Materialen moeten voldoende duurzaam zijn (minimaal een jaar) en niet zomaar kapotgaan.

De volgende materialen zijn geschikt voor het afdichten:

- Spouwborstels.
- Hout.
- Vogelschroot.

De volgende materialen zijn niet geschikt e mogen niet worden toegepast:

- Pur
- Folies
- Gaas

Plaatsing steigers tijdens schilderwerk buiten en gevelreiniging – vleermuizen, huismussen en gierzwaluwen

Houd bij de ingrepen 'schilderwerk buiten' en 'gevelreiniging' rekening met de plaatsing van steigers (zodat obstakelvorming voor in- en uitvliegende vleermuizen, huismussen en gierzwaluwen voorkomen wordt. Zorg er verder voor dat er geen gaten en kieren worden gedicht (mogelijke verblijfplaatsen!). Dit alles op aanwijzing van de

ecologisch begeleider. Met deze maatregelen is ontmoediging van verblijfplaatsen niet nodig en wenselijk (zoals wel het geval is voor de overige ingrepen).

Overige ingrepen - vleermuizen

Om voor de overige ingrepen (renovaties, verduurzaming, sloop, etc.) in de oranje of rode periode te kunnen werken, moeten de vleermuizen zodanig 'ontmoedigd' worden dat ze de betreffende woningen (tijdelijk) verlaten en in de directe omgeving op zoek gaan naar een alternatieve verblijfplaats. Deze ontmoediging wordt bepaald en begeleid door de betrokken ecologische begeleider en omschreven in het **ecologisch uitvoeringsplan**.

Houd bij het ontmoedigen rekening met de volgende zaken:

- Ontmoediging moet buiten de meest kwetsbare periodes, namelijk de winterslaap en kraamperiode, plaatsvinden.
- (Mogelijke) verblijfplaatsen moeten tijdig voorafgaand aan de renovatiewerkzaamheden ongeschikt of ontoegankelijk gemaakt worden (tijdelijk ontoegankelijk indien het verblijf behouden blijft). Dit dient minimaal vijf dagen van tevoren te gebeuren (met avondtemperaturen boven 10 °C en bij voorkeur droge weersomstandigheden³). Voor locaties van kraamkolonies moet dit minimaal vijf dagen van tevoren (buiten de kwetsbare periode).
- De projectecoloog moet de best passende methode bepalen voor het uitvoeren en controleren van de ontmoediging.
- Ontmoediging kan op verschillende manieren worden uitgevoerd:
  - Afdichten van openingen in combinatie met exclusion flaps (voorkeursmethode).
  - Onder ecologische begeleiding strippen van woning op dusdanige manier dat vleermuizen de kans krijgen om weg te gaan (in geval van sloop kan voor deze optie worden gekozen).
- Na vrijgave kan besloten worden om maatregelen definitief dicht te zetten om herkolonisatie te voorkomen (bij bijvoorbeeld beschadigde exclusion flaps).

Overige ingrepen – huismus, gierzwaluw, overige broedvogels

Om voor de overige ingrepen (renovaties, verduurzaming en sloop etc.) in de oranje en rode periode te kunnen werken, zullen ook broedvogels zodanig ontmoedigd moeten worden dat ze de betreffende woningen (tijdelijk) verlaten en in de directe omgeving op zoek gaan naar een alternatieve nestlocatie. Deze ontmoediging wordt bepaald en begeleid door de betrokken ecologische begeleider. Ontmoediging kan samen worden uitgevoerd met ontmoediging voor vleermuizen indien de kwetsbare periodes dit toelaten.

Houd bij het ontmoedigen rekening met de volgende zaken:

- Ontmoediging moet buiten de kwetsbare periode (voortplantingsperiode) worden uitgevoerd.
- (Mogelijke) verblijfplaatsen moeten tijdig voorafgaand aan de werkzaamheden worden ontmoedigd of ontoegankelijk gemaakt. Dit moet minimaal vijf dagen voor aanvang van de werkzaamheden worden uitgevoerd.
- De projectecoloog moet de best passende methode bepalen, uitvoeren en controleren.
- Ontmoediging kan door:
  - Werken met spouwborstels, in combinatie met exclusion maatregelen.
  - Onder ecologische begeleiding langzaam strippen van het gebouw op dusdanige manier dat vogels de kans krijgen om weg te gaan (bij sloop kan voor deze methode worden gekozen).

4.3.3 Bepalen mitigatietaak bij renovatie, verduurzaming en sloop

Projectecoloog

Mitigatie is alleen aan de orde als de woning ongeschikt wordt voor toekomstige bewoning als gevolg van de voorgenomen ingreep. In de praktijk gaat het om **sloop, renovatie en verduurzaming van woningen**. Bij beheer en onderhoud moet het mogelijk zijn om de geschikte verblijfplaatsen te sparen. Als dat niet het geval is, geldt ook hier een mitigatietaakstelling.

Met behulp van de GIS-viewer wordt de ecologische status is van de betreffende woning voor de betreffende beschermde soort. Daarbij wordt – per soort - de volgende sleutel gehanteerd:

³ Het is daarbij bepalend dat sprake is van voldoende vliegactiviteit onder de aanwezige vleermuizen.

- Bijzondere verblijffuncties à maatwerk voor betreffende soort (voor de andere soorten geldt een generieke taakstelling)
- Geen bijzondere verblijffunctie of bijzondere soort à generieke mitigatie voor betreffende soort
  - Woning ongeschikt of matig geschikt volgens het model à lage taakstelling
  - Woning geschikt volgens het model à hoge taakstelling

Lage taakstelling bij ongeschikte woningen

Alle woningen krijgen tenminste een **lage taakstelling aan alternatieve verblijven**. Dus ook bij woningen (en woningclusters) waar nu geen vleermuizen, huismussen en gierzwaluwen voorkomen, zullen maatregelen worden getroffen. Deze lagere generieke mitigatietaakstelling voor ongeschikte woningen en gebouwen voor vleermuizen, huismus en gierzwaluw staat in onderstaande tabel. Binnen de taakstelling wordt onderscheid gemaakt tussen grondgebonden woningen, duplexwoningen, appartementen (3 tot 5 woonlagen) en flats. Aangezien het gaat om woningen zonder actuele verblijven, kan deze taakstelling gezien worden als een extra taakstelling.

**Tabel 8. Basis taakstelling (lage taakstelling, minimaal te realiseren) voor gierzwaluw, huismus en vleermuizen.
PM**

Hoge taakstelling bij geschikte en matig geschikte woningen

De woningen die voor de betreffende soort volgens het geschiktheidsmodel de status geschikt of matig geschikt hebben krijgen een hoge generieke mitigatietaak aan alternatieve verblijven. Deze taakstelling geldt ook als er onverhoopt wel een verblijf wordt waargenomen. Zie onderstaande tabel. Ook hier wordt onderscheid gemaakt tussen grondgebonden woningen, duplexwoningen, appartementen (3 tot 5 woonlagen) en flats. Zie bijlage H in SMP deel 2 voor de onderbouwing van deze taakstelling, waarbij gekozen is voor ruime mitigatie (meer dan gemiddeld volgens reguliere ontheffingen Wnb). In de praktijk worden niet alle geschikte woningen daadwerkelijk bewoond door gebouwbewonende soorten. Voor deze woningen kan deze taakstelling ook gezien worden als een extra taakstelling ten opzichte van reguliere ontheffingen Wnb. De mitigatiemaatregel is niet noodzakelijkerwijs een inbouwkast. Ruimtes onder het dak kunnen ook geschikt worden gemaakt als verblijfplaats voor de gebouwbewonende soorten.

**Tabel 9. Plustaakstelling (hoge taakstelling) voor gierzwaluw, huismus en vleermuizen.
PM**

Specifieke mitigatietaak (maatwerk) bij bijzondere verblijfplaatsen

Bij de aanwezigheid van een bijzondere verblijfsfunctie en/of soort moet het natuurinclusief ontwerp maatwerk zijn. Zie voor de selectie van verblijfplaatsen die in aanmerking komen voor maatwerk tabel 1 in paragraaf 2.1.2 en de begrippenlijst in bijlage A. De projectecoloog zal tijdens het ontwerp- en planningsproces van de projectleider, ontwerper en aannemer nagaan of het betreffende verblijf kan worden behouden. Dit vanwege het grote belang voor de staat van instandhouding van de soort. Met een beperkte ontwerpaanpassing is dit vaak goed mogelijk.

Indien het in de huidige vorm niet mogelijk is om de maatwerk verblijfplaatsen te behouden, zal de projectecoloog samen met de aannemer (en indien nodig een ontwerper) op dezelfde plek in de woning of gebouw een vergelijkbare voorziening laten realiseren. Daarbij is het van belang dat deze verblijfplaats direct beschikbaar is voor de functie waar het verloren verblijf voor diende. Dus bijvoorbeeld gereed ruim voor het winterseizoen in het geval van een massa-winterverblijf. Het **alternatieve verblijf dient qua omvang plaats te bieden aan ten minste het huidige aantal dieren**. Voor het formaat kunnen bestaande richtlijnen voor worden gebruikt.

4.3.4 Uitwerken mitigatie in natuurinclusief ontwerp

Ecoloog in overleg projectleider, aannemer en eventueel ontwerper

De ecoloog bepaalt vervolgens in overleg met de projectleider, aannemer en eventueel ontwerper welke mitigatiemaatregelen noodzakelijk zijn om te voldoen aan de wet. Het tijdig aanhaken van de projectecoloog voorkomt dat het plan in een later stadium van het project volledig omgegooid moet worden om bijvoorbeeld een bijzondere functie te behouden. In onderstaande tekst wordt de situatie toegelicht in zowel het geval van maatwerk als de generieke situatie, omdat deze stappen wezenlijk verschillen van elkaar.

Maatwerk mitigatie bij bijzondere functies en/of soorten

In geval van een bijzondere functie moet het natuurinclusief ontwerp maatwerk zijn. Ga tijdens het ontwerp- en planningsproces met de projectleider, ontwerper en/of aannemer na of het betreffende verblijf kan worden behouden. Met beperkte ontwerpaanpassingen is dat vaak mogelijk. Dit heeft altijd de voorkeur, omdat hiermee de soort kan worden behouden en vaak kosten kunnen worden gespaard. Uitvoeringsplannen met maatwerk dienen goedgekeurd te worden door het bevoegd gezag.

Het uitgangspunt bij mitigatie is in eerste instantie het behoud van het huidige verblijf. Als dat niet mogelijk is, dan een reconstructie van dit verblijf. Indien dat ook niet mogelijk is, dan is een volwaardige inbouwvoorziening nodig conform de voorbeelden en bijbehorende eisen uit de mitigatiecatalogus met een voorkeur voor het benutten van de bouwconstructie. Deze afweging moet ook gemaakt worden in het maatwerkplan (= alternatievenafweging).

Generieke mitigatie in overige gevallen

Bepaal in de generieke situatie aan de hand van de voorgenomen werkzaamheden hoe het ontwerp natuurinclusief gemaakt kan worden. Het gaat hierbij bij voorkeur om maatregelen in de constructie zelf door gebruik te maken van loze ruimten of inbouwkasten (gebruik nooit losse opbouwkasten, deze zijn niet duurzaam). Maak daarbij gebruik van de online Mitigatiecatalogus op de website van de NKNB. Uitgangspunt is dat de maatregel zo natuurinclusief mogelijk is en als bewezen in de catalogus is weergegeven. Geef aan hoe de maatregelen in het ontwerp opgenomen moeten worden en welke uitvoeringseisen van belang zijn. Controleer tijdens de uitvoering of de voorgenomen maatregelen correct worden gerealiseerd (zie ook projectuitvoering). Goede en regelmatige afstemming tussen de projectecoloog en aannemer is hierbij van groot belang.

De projectecoloog zal dus aangeven welke maatregelen mogelijk en nodig zijn. Werk dit uit en leg dit vast in het **uitvoeringsplan** zodat het voor alle betrokkenen duidelijk is wat er moet gebeuren. Zie bijlage B voor de leidraad bij de:

- Keuze van maatregelen uit Mitigatiecatalogus (uitgangspunten);
- Keuze van ruimtelijke verdeling van mitigatiemaatregelen binnen het project;
- Nut en noodzaak van tijdelijke mitigatie.

4.3.5 Goedkeuren uitvoeringsplan maatwerk door bevoegd gezag

Ecoloog en bevoegd gezag

Het ontwerp en uitvoeringsplan voor maatwerk dient zorgvuldig en gedetailleerd uitgewerkt te worden in het uitvoeringsplan (net zoals alle andere projecten). Hiervoor geldt echter de aanvullende voorwaarde **dat ODH** (bevoegd gezag) aparte goedkeuring moet verlenen. **Dit wordt dan ook altijd tijdig voorgelegd aan de ODH, rekening houdend met een goedkeuringsperiode van 6 weken.** Pas na goedkeuring zal de projectuitvoering starten. Om vertraging te voorkomen is het aan te raden om het bevoegd gezag alvast te laten weten dat er maatwerk-goedkeuring aankomt, zodat ze dit kunnen inplannen. Op die manier moet het mogelijk zijn om dit binnen twee weken goed te keuren (zoals voorgesteld binnen het SMP).

4.3.6 Registreren project in salderingsboekhouding

Projectecoloog en/of SMP-coördinator

Alle mitigatie wordt geregistreerd in de **salderingsboekhouding**. Het gaat daarbij om het overzicht en management van de verdwenen en nieuwe verblijfplaatsen per **salderingsgebied**. Deze boekhouding wordt periodiek geactualiseerd door de betrokken ecooloog en/of SMP-coördinator. Daarbij zal elk project moeten worden geregistreerd. Zie verder paragraaf 3.4.1 voor nadere toelichting op de salderingsboekhouding als registratiesysteem.

4.4 Projectuitvoering

4.4.1 Visuele inspectie en ontmoedigen woning

Projectecoloog en aannemer

De projectecoloog bepaalt voorafgaand aan de uitvoering van de werkzaamheden waar vogels en vleermuizen in de constructie kunnen verblijven in het betreffende gebouwtype door middel van een visuele inspectie met een endoscoop. Het gaat daarbij om de woningen met de status van geschikt tot matig geschikt voor de betreffende soort. Alleen als het type gebouw daadwerkelijk geschikt is voor broedvogels en/of vleermuizen – aanwezigheid van toegankelijke verblijfsruimten – en negatieve effecten niet kunnen worden voorkomen, is ontmoediging noodzakelijk.

Tijdens de visuele inspectie kan ook direct gestart worden met de ontmoediging. Door te zorgen dat er geen vogels en/of vleermuizen aanwezig zijn tijdens de projectuitvoering, wordt voorkomen dat dieren gedood of verwond worden (en de wet wordt overtreden). Voor dit doel heeft de ecooloog exact omschreven in het uitvoeringsplan welke concrete maatregelen nodig zijn om de woning natuurvrij te maken. Daarbij gelden de volgende uitgangspunten:

- Tijdig voorafgaand aan de werkzaamheden wordt het gebouw ongeschikt gemaakt. Dit gebeurt minimaal 5 dagen (met avondtemperatuur boven 10 °C) van tevoren;
- De ontmoediging vindt altijd plaats buiten de kwetsbare periodes;
- De aannemer voert de praktische ontmoediging uit onder begeleiding van de projectecoloog. Deze gaat voorafgaand aan de ontmoediging met de aannemer het veld in om te bepalen wat er moet gebeuren, wat er van de aannemer verwacht wordt. De projectecoloog controleert tijdens de ontmoediging of alles goed gaat en aan het eind voor het natuurvrij verklaren;
- De woning is pas natuurvrij na 3 of 5 nachten afhankelijk van de weersomstandigheden. Het is aan de projectecoloog om dit te bepalen en vast te stellen.

Tijdens de werkzaamheden worden de bevindingen en mondelinge aanwijzingen met de aannemer vastgelegd in een ecologisch logboek. Dit document wordt direct geactualiseerd door de projectecoloog na een projectbezoek en beschikbaar gesteld aan de projectleider en aannemer. Eventuele wijzigingen van het plan zullen met de projectleider besproken worden en eveneens vastgelegd worden in het logboek.

4.4.2 Natuurvrij verklaren van woning

Ecoloog

Als alle eventueel aanwezige dieren de woning hebben kunnen verlaten, zal de projectecoloog het gebouw natuurvrij verklaren. Dit wordt verwerkt in een formele **natuurvrijverklaring**. Deze dient tevens als bewijs richting het bevoegd gezag dat het gebouw natuurvrij gemaakt is in geval van handhaving.

Na het realiseren van de permanente maatregelen, dienen de ontmoedigingsmaatregelen zoals exclusion flaps en borstels verwijderd te worden!

4.4.3 Realisatie mitigatie voorzieningen

Projectleider, ecooloog en aannemer

Minimaal 5 dagen van tevoren zal de projectleider of de aannemer de start van de werkzaamheden melden bij het bevoegd gezag. Dit is ook de termijn dat het bevoegd gezag rekent voor de periode tussen de natuurvrijverklaring en het ongeschikt maken van verblijfplaatsen.

De projectecoloog heeft bij de uitvoering van het project een begeleidende rol. Deze rol kan beperkt blijven tot het meekijken met de aannemer bij het daadwerkelijk realiseren van de mitigatievoorzieningen. Daarbij kan de projectecoloog als vraagbaak dienen voor eventuele vragen en controleren of de maatregelen goed worden uitgevoerd. Andersom kan de aannemer de projectecoloog vragen om een nadere instructie te geven bij de realisatie. Dit is vooral van belang indien de constructie van de woning afwijkt van de eerder verkregen inzichten.

Bij maatwerk is de rol van de projectecoloog minder vrijblijvend en zal de begeleiding intensiever zijn. Het is aan de ecooloog en aannemer om te bepalen hoe dit traject er uit ziet. Beide zijn verantwoordelijk voor het adequaat mitigeren van een bijzondere verblijfsfunctie en/of soort.

In alle gevallen zullen de projectecoloog en aannemer beiden in het bezit moeten zijn van het uitvoeringsplan, de natuurvrijverklaring en gebiedsgerichte ontheffing Wnb. De toezichthouder van de provincie kan hier namelijk om vragen. Verder zullen de bevindingen en afspraken vastgelegd moeten worden in een **ecologisch logboek** voor het betreffende project.

BIJLAGE A – BEGRIPPENLIJST

In onderstaande tabel staan de begrippen en definities die worden gehanteerd in onderhavig SMP.

Tabel 10. Begrippenlijst met gehanteerde definities binnen het SMP.

Begrip	Gehanteerde definitie
Ecologisch begeleider	Ter zake kundig ecooloog met aantoonbare kennis en ervaring met mitigatie van gebouwbewonende soorten. Hij/zij wordt ingezet per project en/of partij (woningcorporatie/gemeente) en is verantwoordelijk voor uitwerking van een Uitvoeringsplan (op basis van stappenplan), begeleiding uitvoering van projecten (natuurvriendelijk werken en natuurinclusief renoveren, verduurzamen en bouwen) conform het SMP.
Ecologisch logboek	Het document waarin de ecooloog tijdens de begeleiding van de uitvoering van projecten de bevindingen en mondelinge aanwijzingen vastlegt ter verantwoording voor projectleider, aannemer en zo nodig bevoegd gezag.
Bijzonder verblijf	Kraam- en massawinterverblijfplaatsen van vleermuizen en verblijfplaatsen van kolonies van huismussen en gierzwaluwen; deze verblijfplaatsen hebben een belangrijke functie in het kader van de staat van instandhouding en zijn moeilijker te mitigeren; Om deze reden wordt doormiddel van maatwerk hier extra aandacht aan gegeven.
Gebouw	Binnen het SMP worden onder gebouwen de bovengrondse gebouwen, woningen en bedrijfsruimten verstaan. IJskelders, bunkers en bruggen zijn geen onderdeel van het SMP. Als gebouw wordt de gehele bouwconstructie verstaan waardoor een gebouw meerdere rijwoningen kan borgen (bijvoorbeeld een blok met meerdere rijwoningen wordt als één gebouw gezien).
Gebouwbewonen de soorten	Diersoorten die het gehele jaar of een bepaalde periode in het jaar verblijven in gebouwen.
Geschiktheidsmodel	Modelmatig onderzoek naar de kans op aanwezigheid van gebouwbewonende soorten op basis van geschiktheid van gebouw (verblijfplaats) en omgeving (leefgebied).
GIS-bestand	Achterliggende database van onderhavig SMP met relevante ruimtelijke informatie voor verdere uitvoering conform ontheffing Wnb en ter verantwoording richting bevoegd gezag. Het gaat om een kaart van woningen en vastgoed van, modeluitkomsten (potentieel geschikt beschermde soorten), actuele waarnemingen van soorten, indeling in salderingsgebieden, resultaten visuele inspectie, status natuurvrij maken woning/gebouw.
Groene periode	Periode waarin alle werkzaamheden mogen worden uitgevoerd.
Jaarverslag SMP	In dit document wordt jaarlijks gerapporteerd aan de eigen organisatie en het bevoegd gezag welke woningen natuurinclusief zijn gerenoveerd en/of verduurzaamd, of de nieuwe verblijven worden bewoond (monitoring) en wat de effecten zijn op de lokale populatie van gebouwbewonende soorten (monitoring).
Kolonie huismus en gierzwaluw	Kolonie van huismussen of gierzwaluwen waarbij sprake is van tenminste 10 nesten per gebouw of zodra een kolonie zich beperkt tot één of enkele gebouwstructuren in de omgeving. Het gaat daarbij ook om een woonblok met rijwoningen (grondgebonden woningen).
Kolonie huiszwaluwen	Meer dan 5 huiszwaluwnesten in een projectgebied.
Kraamverblijf/kraamkolonie	Een kraamkolonie is een sociaal samenlevende groep van nauwverwante vrouwtjes welke een netwerk aan verblijfplaatsen gebruikt, waarvan een aantal op een concreet moment of ander moment in het seizoen als kraamverblijfplaats (kunnen) functioneren.
Lichte werkzaamheden	Onderhoud aan woningen met een beperkte impact op beschermde soorten waarbij veelal geen sprake is van overtreding van verbodsbepalingen Wnb.
Massa-winterverblijven	Verblijfplaats waar vleermuizen bij aanhoudende vrieskou in een groep overwinteren, veelal een sociale functie (middernachtzwermer). Er geldt geen minimumaantal, maar wel eisen ten aanzien van klimatologische omstandigheden.
MUS	Meetnet Urbane Soorten.
Mitigatiecatalogus	Set van natuurinclusieve maatregelen die gehanteerd dienen te worden bij renovatie, verduurzaming en nieuwbouw van woningen rekening houdend met de mitigatietaak. Het betreft een levend document dat deel uitmaakt van het SMP (separate bijlage). Evaluatie en bijstelling vindt jaarlijks plaats op basis van monitoring en engineering in het kader van alle SMP's die landelijk worden getrokken door Arcadis in overleg met SOVON en Zoogdierverseniging.
Mitigerende maatregelen	Maatregelen die uitgevoerd worden om negatieve effecten op beschermde soorten te verzachten (mitigatie).
Monitoring	Onderzoek tijdens de looptijd van het SMP om het effect op gebouwbewonende soorten te

UITVOERING SOORTENMANAGEMENTPLAN GEMEENTE DEN HAAG

Begrip	Gehanteerde definitie
Natuurkalender	meten om inzicht te krijgen in de lokale populatietrend en de effectiviteit van de maatregelen. Jaarkalender met inzicht in de gevoelige periode per soort waarin niet of onder strikte voorwaarden kan worden gewerkt (onderhoud, renovatie, sloop en verduurzaming).
Natuurvrij-verklaring	Formele verklaring door ecologisch begeleider dat de betreffende woning/het betreffende gebouw geen beschermde diersoorten meer herbergt (door het treffen van ontmoedigingsmaatregelen) en daarmee de goedkeuring voor start van de betreffende werkzaamheden (onderhoud, renovatie, verduurzaming, sloop).
NDFF	Nationale Databank Flora en Fauna.
NEM	Netwerk Ecologische Monitoring.
Nulmeting	Basismetings voor monitoring. Deze wordt voorafgaand aan de werkzaamheden uitgevoerd.
Oranje periode	Uitvoering werkzaamheden is alleen mogelijk onder strikte voorwaarden zoals aangegeven door de betrokken ecooloog.
Plus-maatregelen	Extra mitigatiemaatregelen die worden ingezet om de staat van instandhouding van de soort te garanderen. Het kan daarbij gaan om de combinatie van voldoende verblijfmogelijkheden (in gebouwen) en voldoende geschikt leefgebied (in de omgeving)
Projectecoloog	Deze ecooloog wordt ingehuurd door de woningcorporatie en is verantwoordelijk voor de begeleiding van de uitvoering van de projecten onder het SMP.
Resteffecten	Effecten op gebouwbewonende soorten ondanks dat mitigerende maatregelen zijn getroffen. Dit zijn de effecten waarbij overtreding niet is te voorkomen en ontheffing voor de Wet natuurbescherming is vereist.
Rode periode	Gevoelige periode waarin geen werkzaamheden mogen worden uitgevoerd voor zover (mogelijk) aanwezig en negatieve effecten ingreep zijn te verwachten, of alleen werkzaamheden onder strikte voorwaarden uitgevoerd mogen worden (vooraf natuurvrij verklaard).
Salderings-boekhouding	Registratie en management per wijk (salderingsgebied) van verblijfplaatsen per soort die verloren zijn gegaan en nieuw zijn gerealiseerd met het uitgangspunt dat altijd voldoende verblijfplaatsen beschikbaar zijn per wijk. Dit is een belangrijk sturingsinstrument vanuit het SMP om te zorgen voor het behoud van gebouwbewonende soorten bij renovatie, verduurzaming en sloop van woningen.
Salderingsgebied	Buurt of wijk (begrensd) waarbinnen de mitigatieopgave gerealiseerd wordt ervan uitgaande dat altijd voldoende verblijfplaatsen aanwezig zijn (plussen en minnen). Deze gebieden worden ook gebruikt voor omgevingsgerichte maatregelen (mussen/zwaluw wijken) en monitoring.
SMP	Soortmanagementplan Wet natuurbescherming, gericht op het behoud en zo mogelijk versterking van soortenpopulatie binnen een gebied gerelateerd aan ruimtelijke ingrepen (al of niet grootschalig) rekening houdend met de eisen vanuit Wet natuurbescherming. Op basis hiervan wordt een gebiedsontheffing Wnb aangevraagd.
Start Werkzaamheden	Start werkzaamheden is vanaf het ongeschikt maken. Men mag niet ongeschikt maken voor de ontheffing er is, tenzij anders bepaald door de OD.
Uitvoeringsplan	Concreet en compleet stappenplan waarin de projectecoloog de maatregelen vastlegt voor natuurvriendelijke sloop, renovatie, verduurzaming en onderhoud en de maatregelen voor natuurinclusief renoveren & bouwen. Dit uitvoeringsplan legt de werkwijze conform het SMP vast per project.
Validatie model	Controle en zo nodig bijstellen van geschiktheidsmodel (voorspelling van aanwezigheid van soorten) op basis van resultaten van monitoringonderzoek.
Verblijfplaats	In het kader van het SMP gaat het om nesten van broedvogels en zomer-, kraam-, paar- en winterverblijven van vleermuizen.
Visuele inspectie	Onderzoek van een woning door een deskundige ecooloog op de (mogelijke) aanwezigheid van gebouwbewonende diersoorten, nesten, uitwerpselen en geschikte verblijfplekken ter voorbereiding van het natuurvrij maken van een woning ter controle van de nulmeting in het kader van het SMP. Dit onderzoek richt zich specifiek op de gebouwdelen waar beschermde soorten vaak gebruik van maken.
VleerMUS	Meetnet NEM voor Vleermuis Transecttellingen om de populatietrend van algemenere vleermuizen te meten door middel van jaarlijks een vaste telroute.
Voorzieningen	Nieuwe verblijfplaatsen (natuurinclusief) voor specifieke soorten en functies. De relevante voorzieningen waaruit gekozen kan worden, worden opgenomen in de Mitigatiecatalogus
Winterverblijfplaats	Een locatie waar vleermuizen overwinteren. Dit kan individueel zijn, in kleine groepjes (<5) in grotere groepen (5 tot tientallen), echte grote groepen (honderden/duizenden). Vanaf grotere groepen kan er sprake zijn van massawinterverblijfplaatsen.
Wnb	Wet natuurbescherming.

Begrip	Gehanteerde definitie
Zware werkzaamheden	Verduurzaming, renovatie of sloop van woningen met grote impact op beschermde soorten waarbij veelal sprake is van overtreding van verbodsbepalingen Wnb.

BIJLAGE B KEUZES MET BETREKKING TOT MITIGATIE

De ecooloog zal aangeven welke maatregelen mogelijk en nodig zijn. Hierbij moeten diverse keuzes gemaakt worden met betrekking tot type en verdeling van mitigatie binnen het projectgebied. Daarnaast kan het nodig zijn om tijdelijk mitigatie te regelen indien geen enkele alternatieve verblijfplaats aanwezig is. Hierbij de te hanteren leidraad voor de:

- Keuze van maatregelen uit Mitigatiecatalogus (uitgangspunten);
- Keuze van ruimtelijke verdeling van mitigatiemaatregelen binnen het project;
- Nut en noodzaak van tijdelijke mitigatie.

Keuzemaatregelen uit mitigatiecatalogus:

Een keuze van een bepaalde maatregel is afhankelijk van vele factoren zoals soort(en), constructie, werkzaamheden, type verblijfplaats etc. Om deze reden moet een keuze voor specifieke maatregel altijd genomen worden door een ecooloog.

Voor de keuze van mitigerende maatregelen gelden de volgende uitgangspunten:

- Maatregel moet **aansluiten bij het type gebouw**: grondgebonden, appartementen, flats, bijzondere gebouwen.
- Maatregel **sluit aan bij betreffende doelsoort(en)**.
- Maatregel **sluit bij voorkeur aan bij het plan** (nieuwbouw, renovatie of verduurzaming).
- Maatregelen worden **in de constructie** gerealiseerd, zie hieronder voor nadere toelichting.
- Maatregel wordt aangeboden **op dezelfde plaats** als waar in de huidige situatie (potentiële) verblijfplaatsen aanwezig zijn.
- Daar waar mogelijk, moet de bestaande situatie zo goed als mogelijk worden **teruggebracht (behoud) of worden verbeterd**.
- Als maatregel nog niet bewezen of goedgekeurd zijn, moeten er **combinaties van maatregelen** in het project worden toegepast.
- Omdat het bewijs van functionaliteit in veel gevallen nog ontbreekt, geldt de stelregel om altijd een **verscheidenheid aan maatregelen** toe te passen zodat voorkomen wordt dat één enkele maatregel die veelvuldig wordt toegepast in een later stadium ongeschikt blijkt te zijn.
- Voor bijzondere situaties (zeldzame soorten en/of bijzondere verblijffuncties) is altijd **maatwerk** nodig en geldt de mitigatiecatalogus alleen als leidraad.

Er is een sterke voorkeur voor natuurinclusieve maatregelen in gebouwen (constructie) en dan liefst behoud van bestaande verblijfplaatsen. Daarmee is de grootste kans op succes (acceptatie door beschermde soorten). Second best is de realisatie van natuurinclusieve verblijfsruimten in de gebouwconstructie waarbij vrije ruimten slim worden benut (maatwerk). Indien dit niet mogelijk is, dan kan worden teruggevallen tot prefab inbouwmaatregelen (voorkeur) of opbouwmaatregelen, voor zover deze zijn gemaakt van duurzame materialen. Zie onderstaand schema voor de afweging en keuzevorming van mitigatiemaatregelen.

Figuur 5. Schema voor afweging en keuzevorming van mitigatiemaatregelen.

Ruimtelijke verdeling van mitigatiemaatregelen binnen project

De betrokken ecologisch begeleider zal bepalen waar binnen het projectgebied daadwerkelijk de verblijven worden gerealiseerd, zodat wordt voldaan aan specifieke eisen (bezonning, hoogte, aanvliegruimte etc.) en het rendement voor de soorten zo hoog mogelijk is. In geval van een rij woningen kan de meest geschikte plek de kopgevels zijn bijvoorbeeld waardoor de maatregelen bij deze woning genomen worden en niet bij tussenwoningen. De **verdeling van de mitigatie binnen het project** is soms sowieso noodzakelijk, omdat het aantal voorziening lager is dan het aantal woningen (bijvoorbeeld 0,5 kleine zomerverblijf voor vleermuizen wat overeenkomt met 1 verblijf per 2 woningen in een appartementencomplex). Bij de toewijzing zal rekening worden gehouden met de volgende factoren:

- Projectfasering (jaarplanning).
- Aanwezigheid van gunstige woningtypen. Daarbij geldt voor de huismussen, gierzwaluwen en vleermuizen de volgende leidraad:
  - Huismus: Aanwezigheid van een pannendak, of mogelijkheid tot inbouw van nestkasten.
  - Gierzwaluw: Appartementen/flats en grondgebonden woningen met kopgevel en/of overstek.
  - Vleermuizen: kleine verblijven – voorkeur voor kopgevels van grondgebonden woningen, appartementen, flats.
  - Vleermuizen: grote verblijven/kraamverblijven – voorkeur voor appartementen, flats, aanwezigheid van kopgevels grondgebonden woningen, aanwezigheid van pannendaken van grondgebonden woningen.
  - Vleermuizen: massawinterverblijven – flats, appartementencomplexen
  - Huiszwaluw – aanwezigheid overstek.
- Locatie van eventueel huidig bekende verblijfplaatsen.

Het is toegestaan om de voorzieningen 'te clusteren' binnen de betrokken woningen, zolang de totale mitigatietaakstelling wordt bereikt. In veel gevallen is dit zelfs wenselijk om zo de meest optimale locatie te gebruiken (bijvoorbeeld kopgevel bij rijwoningen).

Tijdelijke mitigatie bij aanvang SMP

Bij het ongeschikt maken van woningen (tijdens werkzaamheden) wijken beschermde soorten doorgaans uit naar reeds bekende verblijfplaatsen in het netwerk. Hierbij wordt doorgaans de voorkeur gegeven aan reeds bestaande plekken dan tijdelijke mitigatievoorzieningen. Deze worden in veel gevallen niet gebruikt (pers. mededeling Chris Turnhout, SOVON Nederland). Door gefaseerd te werken, wordt ervoor gezorgd dat er voldoende uitwijkmogelijkheden zijn in de omgeving van huidige verblijfplaatsen. Door natuurinclusief te renoveren, verduurzamen en bouwen wordt er tevens voor gezorgd dat er voldoende alternatieve verblijfplaatsen in het netwerk behouden blijven.

In sommige gevallen kan het echter noodzakelijk zijn om aan het begin van de looptijd van het SMP extra tijdelijke mitigatievoorzieningen te plaatsen. Dit is het geval als:

- De locatie geïsoleerd ligt.
- Er geen bebouwing in de directe omgeving (circa 100 meter) aanwezig is die geschikt is als verblijfplaats voor beschermde soorten vleermuizen, huismussen en gierzwaluwen.
- Er een heel groot deel van het salderingsgebied (>25%) in één keer onderhanden wordt genomen.

BIJLAGE C – VOORBEEDEN PROJECTPLANNING SMP

Projectplanning zonder SMP / reguliere ontheffing Wnb

nulsituatie - complete renovatie woning

		Jaar 1												Jaar 2											
		jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Aanwezige soort	gierzwaluw	[Red]												[Red]											
	vleermuizen - zomerverblijf	[Red]												[Red]											
	vleermuizen - kraamkolonie	[Red]												[Red]											
Onderzoek	alle soorten			X	X	X	X	X	X	X	X	X													
Vorbereiding	bepalen (kans) soort											X													
	bepalen effect											X													
Uitvoeringsplan	Plannen buiten kwetsbare periode											X													
	Bepalen ontmoedigingsmaatregelen											X													
	Bepalen mitigatietaak											X	X												
	Uitwerken mitigatie												X												
	Goedkeuren maatwerk																								
	Registratie salderingsboekhouding																								
Ontheffing Wnb	procedure											X	X	X	X										
Projectuitvoering	Visuele inspectie																							X	
	Ontmoediging																							X	
	Natuurvrij verklaring																							X	
	Tijdelijke mitigatie												X	X	X	X	X	X							
	Permanente mitigatie																						X		
	Projectuitvoering																							X	

Projectplanning SMP

fictief voorbeeld A - complete renovatie woning

		Jaar 1												Jaar 2											
		jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Aanwezige soort	gierzwaluw	[Red]												[Red]											
	vleermuizen - zomerverblijf	[Red]												[Red]											
	vleermuizen - kraamkolonie	[Red]												[Red]											
Vorbereiding	bepalen (kans) soort		X																						
	bepalen effect		X																						
Uitvoeringsplan	Plannen buiten kwetsbare periode			X																					
	Bepalen ontmoedigingsmaatregelen			X																					
	Bepalen mitigatietaak			X																					
	Uitwerken mitigatie			X		X																			
	Goedkeuren maatwerk				X																				
	Registratie salderingsboekhouding					X																			
Projectuitvoering	Visuele inspectie										X														
	Ontmoediging									X	X														
	Natuurvrij verklaring										X														
	Realisatie mitigatie voorzieningen											X	X	X	X	X									

UITVOERING SOORTENMANAGEMENTPLAN GEMEENTE DEN HAAG

Projectplanning SMP

fictief voorbeeld B - complete renovatie woning

		Jaar 1												Jaar 2											
		jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Aanwezige soort	gierzwaluw																								
	huismus																								
Vorbereiding	bepalen (kans) soort		X																						
	bepalen effect		X																						
Uitvoeringsplan	Plannen buiten kwetsbare periode			X																					
	Bepalen ontmoedigingsmaatregelen			X																					
	Bepalen mitigatietaak			X																					
	Uitwerken mitigatie			X																					
	Goedkeuren maatwerk																								
	Registratie salderingsboekhouding			X																					
Projectuitvoering	Visuele inspectie									X															
	Ontmoediging									X	X														
	Natuurvrij verklaring										X														
	Realisatie mitigatie voorzieningen											X	X	X	X	X									

Projectplanning SMP

fictief voorbeeld C - schilderen woning

		Jaar 1												Jaar 2											
		jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Aanwezige soort	gierzwaluw																								
	huismus																								
Vorbereiding	bepalen (kans) soort		X																						
	bepalen effect		X																						
Uitvoeringsplan	Plannen buiten kwetsbare periode			X																					
	Bepalen ontmoedigingsmaatregelen																								
	Bepalen mitigatietaak																								
	Uitwerken mitigatie																								
	Goedkeuren maatwerk																								
	Registratie salderingsboekhouding			X																					
Projectuitvoering	Visuele inspectie																								
	Ontmoediging																								
	Natuurvrij verklaring																								
	Realisatie mitigatie voorzieningen																								
	Werkzaamheden									X	X														

Projectplanning SMP

fictief voorbeeld D - spouwmuurisolatie

		Jaar 1												Jaar 2											
		jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Aanwezige soort	gierzwaluw																								
	huismus																								
Vorbereiding	bepalen (kans) soort		X																						
	bepalen effect		X																						
Uitvoeringsplan	Plannen buiten kwetsbare periode																								
	Bepalen ontmoedigingsmaatregelen																								
	Bepalen mitigatietaak				X																				
	Uitwerken mitigatie				X																				
	Goedkeuren maatwerk																								
	Registratie salderingsboekhouding			X																					
Projectuitvoering	Visuele inspectie																								
	Ontmoediging																								
	Natuurvrij verklaring																								
	Realisatie mitigatie voorzieningen																								
	Werkzaamheden									X	X														

BIJLAGE D – JAARAGENDA SMP

Actie Actiehouder jan feb mrt apr mei jun jul aug sep okt nov dec

Documentatie

Opstellen jaarverslag SMP en ter info opsturen naar bevoegd gezag	SMP coordinator	X	X												
Bijwerken salderingsboekhouding (belangrijkste momenten)	SMP coordinator / ecooloog			X	X			X	X						
Opsturen actualisatie salderingsboekhouding naar bevoegd gezag	SMP coordinator												X	X	
Opstellen jaarlijkse projectenlijst en opsturen naar bevoegd gezag	SMP coordinator												X	X	

Planning en coördinatie

plannen projecten (in samenhang budgetraming)	SMP coordinator / ecooloog											X	X	(X)	(X)
---	----------------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---	---	-----	-----

Belangrijke uitvoerperioden projecten

opstellen uitvoeringsplan	ecoloog	X	X	(X)											
uitwerken maatwerkplan (indien nodig) en voorleggen aan bevoegd gezag	ecoloog / projectleider		X												
natuurvrijmaak periode en bijhouden ecologisch logboek	ecoloog				(X)					X	X				
registratie salderingsboekhouding	projectleider			X											

voorstel ontheffings-voorwaarde X
 kritische periode (let op) X

Colofon

UITVOERING SOORTENMANAGEMENTPLAN GEMEENTE DEN HAAG

KLANT

Gemeente Den Haag

AUTEUR

Olga van den Pol

PROJECTNUMMER

30194041

ONZE REFERENTIE

JEWADNWYUUN7-1436928081-84750:1.0

DATUM

18 december 2023

STATUS

Concept

Over Arcadis

Arcadis is de leidende wereldwijd opererende ontwerp- en consultancyorganisatie op het gebied van de natuurlijke en gebouwde omgeving. Wij helpen onze klanten en de maatschappij met doeltreffende, duurzame en digitale oplossingen. Wij zijn met 36.000 mensen actief die in ruim zeventig landen meer dan €4,2 miljard aan omzet genereren. Wij helpen UN-Habitat met onze mensen, die kennis en expertise leveren om de moeilijke leefomstandigheden te verbeteren in gebieden die lijden onder de gevolgen van klimaatverandering.

www.arcadis.com

Arcadis Nederland B.V.

Postbus 220
3800 AE Amersfoort
Nederland

T +31 (0)88 4261 261